

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ ԵՍԵԼԻԱՍԻ ԱՂԲԻԻԲԻ

ՏԱՐԱԶԸ ԼՈՅՍ ԱՔՏԵՍՆՈՒՄ ՇԱԲԱԹԸ ՄԻ ԱՆԳԱՄ ԿԻՐԱԿԻ ՕՐԵՐԸ 1-2 ԹԵՐԹ

№ 49—50 զեկտեմբեր 15—31

Զորրորդ տարի

1893

Բ Ա Յ Ի Ա Շ Է 1894 թ. Բ Ա Ժ Ա Ն Ո Ր Գ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ն Ը

«ԱՂԲԻԻԲ» և «ՏԱՐԱԶ»

ՊԱՏԿԵՐԱԶԱՐԻ ՀԱՆԴԵՍՆԵՐԻ

Տ Ի Ր Ա Մ Ա Յ Ր.

Լրացնելով «Տարազի» 1893 թվականը, բանում ենք բաժանորդագրութիւն 1894 թվականի համար:

«Տարազի» 1893 թ. առաջին №-ը լոյս էր տեսնի յունւարի 16-ին, կիրակի և այնուհետեւ շարունակ շաբաթը մի անգամ 1-2 թերթ տարեկան 50 համար:

Նախորդ տարիները մենք չէինք հրատարակում մեծ պատի առաջին և երկնագլուխի կիրակիներին, այս տարի այդ օրերն էլ լոյս էր տեսնի «Տարազը», որ և էր կազմէ շուրջ 50 համար:

Մանրամասն յայտարարութիւն մեր թերթերի հրատարակման մասին ժամանակի սղութեան պատճառով թողնում ենք հետեւող համարին: Այսօր միայն կարելի էր ենք համարում յայտնել մեր մշտական բաժանորդներին, որ

«Տարազը» նպատակ ունենալով լինել մի շքեղ իլլիւստրատիօն, կարող պիտի լինի այս 1894 թւականից զոհացնել իր ընթերցողներին:

Մենք չենք շտապում յայտարարել այն նախապատրաստութիւնները, որ արդէն անձամբ արել ենք մեր թերթերի համար:

«Տարազի» տարեկան գինը (առանց պրէմիաների) 6 ռուբլի է, իսկ «Աղբիւրին» (առանց պրէմիաների) 3 ռուբլի:

«Տարազին» և «Աղբիւրին» աշխատակցելու են մեր գրական յայտնի դժերը:

«Տարազում» ամեն ամիս տպւելու են կանոնաւոր և Պարիզի մօզաներ:

Ապառիկ բաժանորդագրութիւն չէ ընդունում:

Հասցէն՝ Тифлисъ, Ред. „Агбуръ“ կամ „Таразъ“. Արտասահմանից՝ Tiflis (Caucase), Red. „Agbur“ կամ „Taraz“.

Խմբ.-Հրատ. ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Ա Ն Ո Ւ Շ

Անունը Անուշ, ինքը լի դառնութիւններով...
ԲԱՅՅԻ

I

Արեաց աշխարհի ամայի դաշտում
Լերկ տպառափն է հպարտ բարձրանում.
Ամուր է նըրա կատար սեպածե,
Հաստատ է նըրա լանջը յարատե.
Բայց բնութիւնը գրկել է նրան
Մեղմիկ զեփիւռից, մետաքս-գալարից.
Կարծր ժայռ է նա, ցամաք ու խոպան,
Նա զուրկ է երկրի բոլոր վայելքից.
Օտար են նրան երգիչք երկնային,
Ձի լսել ջրի խոխոջ-մեղեգին:
Նա հարաւային կիզող արեւից
Խանձել, այրել է, տոչորել իսպառ.
Դարերով նա զուրկ հատիկ կանաչից,
Ձի տեսել երբեք կաթիլ ցօղ պայծառ:
Նրա ամուրի և ժեռոտ գրկում
Ձեն հանգչել երբեք գառները սիրուն.

Բնութեան որդւոյ քաղցր սրինգը
Այնտեղ չի հանգչել: Ամենքը նըրան
Ձգել են, թողել անտէր, անպաշտպան,
Մոռացւած է նա, թողւած յաւիտեան:

II

Բայց տեն, մտքի մէջ սուզւած, գլխիկոր
Այդ ժայռի մօտով բրիչը ուսին,
Անցնում է դանդաղ և քայլամուրոր
Մեծն Ֆարհադը, երկնքի որդին:
Մայրենի հողի ազատ եթերում
Կնճռած է նրա ճակատը խոհուն.
Ստեղծագործական մտայնոյզ դէմքին
Սև ամպ է տիրել, տիրել է թախիծ.
Խորհում է, տանջւում, նա խորհում կրկին,
Հեռու փախչելով ունայն աշխարհից...
Յանկարծ թնդացին շրջակայ լեռներ...
Եւ հնչեցնելով խառնածայն փողեր,
Բուռն ծիծաղով, աղաղակներով
Յայտնեց ասպախումբ բազէ, բարախով,
Եւ որսորդական կայտառ երգերով.
Իբրև փոթորիկ, արագ սլացաւ,
Փարհադի մօտով, շուտ անյայտացաւ...
Սթափւեց հանճարն, իսկոյն կանգ առաւ...
Այդ կախարդական տեսիլքի ժամին
Գեղ կոյսի մի դէմք տիրեց նրա սրտին:

III

Եւ նա այդ օրից սկսեց տանջւել,
Անհանգիստ լինել, հալւել ու մաշւել.
Այն ըռպէական երկնային պատկեր
Խորը թափանցեց նրա սրտի խորշեր:
Վառ սիրոյ կայծը նրա մատաղ սրտում
Բոցավառւելով՝ անդադար աճում
Եւ բարբոքւում էր...
Պարսից աշխարհի վեհ ստեղծագործը,
Զրկւելով հոգւոյ անդորրութիւնից,
Թողեց արհեստը, ձգեց իր գործը,
Սկսեց թափառել սրտով հրալից:
Եւ ամեն անգամ նոյն օր, նոյն ժամին,
Սրտատրոփ կանգնած լերկ ժայռի տակին,
Սպասում է նա չքնաղ Անուշին,
Որ թեթև հայեացք ձգելով նրան,
Թռչում անցնում էր կայծակի նման...
Օ՛, աստուածային պատկեր հրաշալի
Եւ գեղեցիկութեան տիպար սքանչելի...

IV

Ո՞ր մահկանացուն կարող է լինել
Սառնասիրտ, քո վրայ անտարբեր նայել.

Հարուստ, հոլանի այդ չքնաղ կուրծքըդ,
Այդ մարգարտաշար մետաքսէ գիսակ,
Այդ վարդ-թշերդդ, թուխ-թուխ աչք-ունքըդ,
Այդ քո երկնային ոտիկներ ճերմակ
Եւ այդ նրբակազմ շրթունք ծիրանի
Սառն քարին էլ կեանք կը պարգևի...
Բայց ոչ Փարհադի երգը վառվռուն,
Ոչ ճարտարախօս նրա քաղցր լեզուն,
Ոչ նրա ազատ երկնառաք հանճար,
Ոչ նրա մատուցած պարգև անհամար,
Ոչ զոհաբերութիւն,
Ոչ ստեղծագործութիւն
Ձեն կարող շարժել քո սրտի լարեր,
Ձեն կարող գրաւել կուսական քո սէր...

V

Մէկ օր Փարհադը ջերմ սիրով հարբած,
Տեսնելով նըրան, կանգնեց հիացած:
Կանգնեց և կոյսն իր նաժիշտներով
Եւ մեծ վարպետին դիմեց հեգնելով.
«Նայիր սեպաձև այդ ապառաժին—
Երբ հրաշակերտես դու նրա միջին
Ինչ համար պալատ, վեհ ապարանքներ,
Որից ես տեսնեմ Ասորոց դաշտեր,
Փայլուն Տիգրիսը, կանաչ Բաղիստան,
(Որ ես հիանամ և ըսքանչանամ)
Այնժամ դու միայն կը տիրես սրախ
Եւ կ'արժանանաս արքայազստրիս...»
Լռեց դիպուհին: Իսկոյն սլացաւ
Եւ հեռաստանում նա անյայտացաւ...
Նայեց Փարհադը, իբրև խելագար,
Նայեց հեռուն— նա այլ ևս չըկար...

VI

Անցան տարիներ: Զով գարնան արև,
Փողկելով աղօտ ճաճանչներ վերջին,
Մայր մտաւ Արեաց լեռների ետև:
Մթնում է օրը: Սև գիշերային
Խաւարը պատեց երկիրը համայն.
Տիրեց լուսթիւն գերեզմանական:
Սակայն շատ հեռու, մութ հեռաստանից,
Լերկ ապառաժի խաւար լանջերից,
Լսում են խուլ ու անընդհատ ձայներ,
Որ կարծես մէկը ծանր հարւածով
Շարժում է տեղից վիթխարի լեռներ
Եւ ծեծում երկիրն ուժգին զարկերով:
Կէս գիշերւայ այդ տարածամ պահուն,
Այդ տարօրինակ ձայների միջից
Լսում է նաև մի երգ եռանդուն,
Երգ, որ բղխում է բորբոքւած սրտից.—

«Կը փշրեմ, կը խորտակեմ
Կարծր լեռը սիրույդ համար
Քու անունին ինչ կը զոհեմ,
Կը տանջեմ կեանք իմ չարաչար:

Սէրդ կը տայ բազուկներիս
Կարողութիւն, ոյժ անսպառ,
Կը տայ եռանդ սիրահարիս
Կերտել հրաշք քեզ, քեզ համար:
Դէ, իմ քերթի, տաշիր, մաքրիր,
Անզգայ լեռն ողորկ կոկիր.
Իմ ծանր մոլորճ, սրախ նըման,
Ջարկիր, ձայնդ հաւնի նըրան:

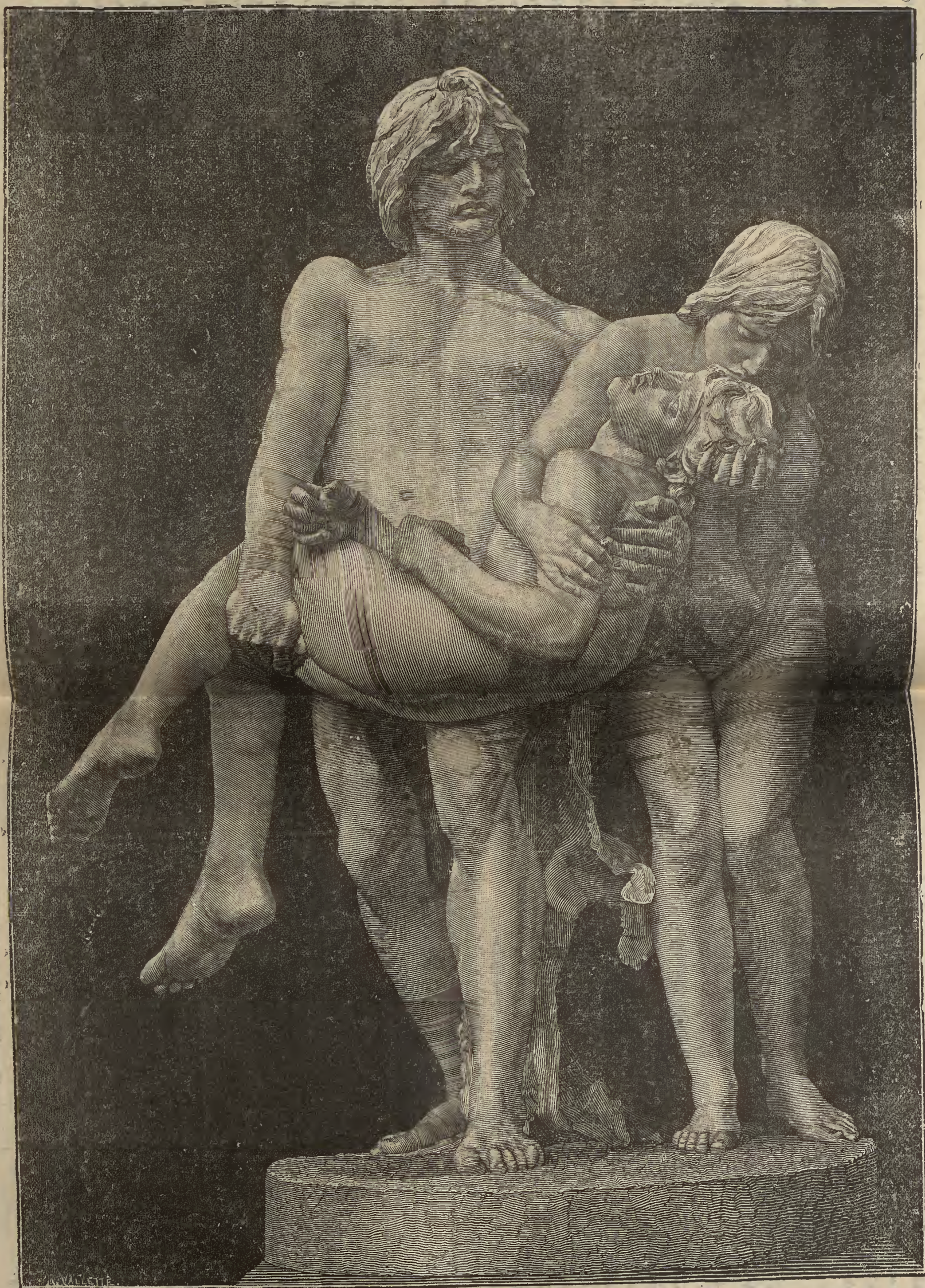
Թող նա լսի, որ իր սէրը
Գիշեր-ցերեկ ինչ մաշելով,
Մաշում է և լեռ-քարերը,
Մաշում, փշրում անխնայ կերպով...»

VII

Օրը բացւում է: Ահա երկինքը
Վառեց իր խարոյկ, և արևելքը
Շառագունւեցաւ, իբրև կարմիր ծով:
Կարմիր արևին ուրախ ժպտալով,
Լերկ ժայռը նախկին,
Պճնւած ձիւքից ստեղծագործական
Նսր կեանք է շնչում, կեանք եղեմական...
Հրճւում է նա իր լայն դահլիճներով,
Լեռ-քարից կերտած ապարանքներով,
Սրահ, սենեակներ դստիկօններով.
Կոկլիկ պատերը՝ կենդանազրւած
Մեծ նկարներով բարձրաքանդակ՝
Յիշում են կարծես Իրանի անցած
Պանծալի փառքը, գովում բացարձակ:
Իսկ ժայռի լանջը՝ պատած կանչով
Եւ անուշահոտ գոյն-գոյն ծաղիկներով,
Անուշ ժպտով հրաւեր է կանչում
Կապոյտ երկնքի գեղ երգիչներին,
Որ ոսոստալով գով ըսաւերնելում,
Բիւրեղանման ջրերի ափին,
Թնդացնում են շուրջն քաղցր երգերով,
Գեղեղանքներով ու դայլայլիկով,
Եւ փառաբանում Փարհադի հանճար,
Մեծ ստեղծագործին գովում անդադար,
Հրաւեր կանչում
Անուշին սիրուն...

VIII

Բայց ի՞նչպէս քնքոյշ, արքայավայել
Արքայադուստրը կարող է լինել
Ամուսին մի բիրտ, ռամիկ վարպետի.

Արեւի յուղարկաւորութիւնը.

Աղաւ և Աւան թաղում են աշխարհիս տաճին մահիմնացուն:

Ձէ՛ որ ողջ աշխարհ պիտի նախատի,
Մտքում ծիծաղի, ծաղրի Շիրինին *),
Որ այդ հրեշտակը, պալատի միակ
Ջարդն ու աչքը, կին դարձաւ ռամկին,
Իր փառք ու տնուն տալով ոտքի տակ...
Սնափառութիւն, սնափառութիւն,
Քո ճանկերի տակ ճմլում, փշրում,
Ոչնչանում են ստեղծագործութիւն,
Հանձար, երկնառաք պարգև և անուն...

IX

Երբ որ ամեն բան պատրաստ էր կարգին,
Յոգնած Փարհադը քրտինքը սրբեց,
Դուրս եկաւ նստեց մեծ ճամփի քարին,
Դէպի հեռաստան աչքերը յառեց:
Սպասում է նա, սրտատրոփ սպասում,
Բայց հեռաստանում մարդ չէր երևում...
Բայց աւանդ... յայտնւեց, նրբա յանդիման
Մի ուրախ-զւարթ, անհոգ շինական...
Փարհադը բեկւած սրտով հառաչեց,
Դողդոջուն ձեռքին գլուխը կոթնեց:
«Որտեղից ես գու. երանի՛ քեզ, որ
Այդչափ ուրախ ես...» Ասաց գլխիկոր
Փարհադը անփոյթ այն անցաւորին:
— «Տխրայունից եմ ես. ինչպէս իմ հագին
Չ'որ ախանայ, երբ արար աշխարհը,
Ամբողջ եօթն օր և եօթն գիշեր՝
Փառաբանելով արքայի գահը՝
Պարսկերով անուշ գինու մեծ տկեր՝
Տօնում է հարսնիք, խնդում և երգում,
Առան կերակուր կուշտ-կուշտ վայելում...»
«Իսկ ումն է այդ ճոխ հարսնիք փառաւոր...»
— «Շիրինն է գնում արքային հօգոր...»
Փարհադը մնաց, իբրև շանթահար,
Ցնցւեց և գոչեց, իբրև խելագար...
Մինչդեռ հանձարը ժայռը փորելով,
Անձը ճգնում էր հառաչանքներով,
Պարսից նորընծայ դեռահաս արքան
Տիրել էր արդէն Անուշի սրտին,
Եւ տօնում հարսնիք, հարսնիք եօթնօրեան,
Շոյում, գուրգուրում իր հարսնացուին...

X

Նա դողդողալով և հառաչելով՝
Դէպ՝ արհեստանոց քայլերն ուղղեց.

*) Անուշի իսկական անունը Շիրին է, որ պարսկերէն նշանակում է քաղցր կամ անուշ: Շիրինի և Փարհադի այս աւանդութիւնը մինչ օրս էլ պատում է Պարսկաստանի աշուղների մէջ:

Առաւ մի մեծ մուրճ մորմուքած սրտով,
Հրապարակում նա տխուր կանգնեց:
Նայեց Փարհադը բարձր պալատին,
Նայեց իր շուրջը կերտած հրաշքին,
Վերջին անգամ նա աչքերը դրեց
Իր մեծ հանձարի ստեղծագործութեան,
Յուսաբեկ գոչեց. «Նա դաւաճանեց...»
Դոչեց և մուրճը օդի մէջ նետեց. —

Մուրճը ցնցւեցաւ,
Վերև սլացաւ,
Եւ պտտւելով
Ու երեւելով՝
Շեշտակի ընկաւ
Փարհադի գլխին,
Ցիրուցան արաւ
Դանգը հիմնովին...
Ցայտեց բորբոքած
Արիւնը կառղած,
Քարերին սրսկեց
Եւ շուրջը ներկեց...

XI

Եւ այդ օրւանից այդ եղեմական
Հրաշալի վայրը երանաւետ,
Ուր պիտի լսէր ձայն ուրախութեան,
Ուր միշտ ծփում էր կանաչը վէտ-վէտ,
Աղի արցունքի, վշտերի, անբաւ
Տառապանքների դժոխքը դարձաւ.
Թռչունների մեղմ, անուշ մեղեդին,
Խոխոջող ջրեր ընդ միշտ լուսին:
Նոցա տեղ լսում է սուգ, հառաչանք,
Անմեղ զոհերի դառն հեկեկանք:
Ծաղկանց բուրմունքի, անուշ հոտի տեղ
Միայն փչում է արեան հոտ այնտեղ:
Օ՛, Անուշ, Անուշ, քո մռայլ բերդում
Որքան արքաներ, որքան իշխաններ,
Շղթայով կապած անմեղ գերիներ
Ջոհ են գնացել անցեալ դարերում
Պարսից չարանենգ արքայից կամքին...

ՅԱՐՈՒԹԻՒՆ ԹՈՒՄԱՆԵԱՆՅ

ԾՆՆԴԵԱՆ ՏՕՆԸ

(Իտալերէնից փոխադրեց Ագօֆ Ռիբօ)

(Թարգմանութիւն Ֆրանսերէնից)

Անցեալ գիշեր անսպասելի կերպով, ձիւն էր եկել, մեծ քանակութեամբ, գուցէ մօտ 50 սանտիմետր:

Ինտրայնայից¹⁾ դէպի Վերդագիօ տանող ճամբի կիսում գտնուող մի փոքրիկ, մեկուսի, զատուած տնակում ժիւլեան մի երեխայ գրկին պատուհանի մօտ կանգնած՝ նայում էր ձիւնին, որ թափւում էր մեծ մեծ քուլաներով, ծանր և խիտ։ Ժիւլեան նայում էր նրան և գրեթէ արտասուում։ Իր երեխաներից մեծերը վաղ առաւօտեան սկսել էին տնակի առջև ձիւնից մաքրել և մի փոքրիկ տեղ բաց արել։ Բայց յամառ ձիւնը և ցուրտը ստիպեցին նրանց քաշել տուն։ Այժմ նրանք կուչ եկած՝ լուռ ու մուռջ նստել էին փոքրիկ կրակի մօտ, որ այրւում էր վառարանում։ Ժիւլեան յամառութեամբ շարունակում էր նայել պատուհանից դէպի ձորը, գուցէ տեսնելու մէկին։ Բայց ո՞վ էր գժւել ճանապարհ դուրս գալ այս բուք-բորանին դէպի այդ ձորը, այդ ամայի ձորը։

Հեռաւոր տեղից հասնում էին մինչ այդ բարձունքը Ինտրայնայի զանգերի մի քանի հնչիւններ՝ խուլ և աղօտ, ինչպէս մեծ ձիւն օրերին։ Նրանք ուրախ ուրախ զօղանջում, աւետում էին Տօնը։ Երիտասարդ մայրը հրճւանօք մտածում էր այնտեղ՝ ներքևում գտնուող մարդկանց մասին, այնտեղ չընայած բարձր կիտած ձիւնին՝ բոլորն էլ դնում են ժամ՝ պատարագը լսելու, միմեանց Տօնը շնորհաւորում են, կարիքի ժամանակ միմեանց օգնում։ Իսկ այստեղ այս մենարանում, ուր ինքն էր շրջապատւած երեխաների մի զնդով, որոնցից ամենամեծը հազիւ թէ 9 տարեկան լինէր, նրանց ամբողջ պաշարը կազմում էր մի քիչ փայտ և մի պարկ շագանակ։

Իր ամուսինը — խեղճը — մի ամիս էր որ դուրս էր եկել տանից, գնացել իր ընկեր ծխան-մաքրողների հետ աշխատանք ձարելու։ Նա խոստացել էր ծննդեան Տօնին նամակ և մի քիչ էլ փող ուղարկել... Ծննդեան Տօնը եկել էր, բայց նրանից դեռ ոչինչ չէր եկել։ Ժիւլեան ճանաչում էր իր Գօտտարգօյին, նա գիտէր որ ամուսինն իր խոստումը կրկատարի, սակայն և այնպէս ահա տասն օր է, որ ծեր նամակ-ցրողը ծանրաբեռնւած նամակներով և կապոցներով անցնում էր ամեն օր տնակի առջև դէպի Վերդագիօ, Բօրնօյն, Կամեդօ, իսկ նրա համար բնաւ ոչինչ չէր բերում։

Ժիւլեան դեռ ջահիլ էր, ուժեղ և աշխույժ. բայց այս անխնամ և անտես դրութեան մէջ, իր ցրտից սառած մանկիկների դիմացը, որոնք իրանց հայեացքներով աւելի քան բառերով նրանից հաց էին հայցում, խեղճ կինը զգում էր, որ կորցնում

էր իր քաջասրտութիւնը։ Նախընթաց օրը նա մտածել, հաշուել էր. «Վաղը ես կիջնեմ Ինտրայնա, կըտեսնեմ, եթէ նամակը դեռ եկած չի լինիլ, ուտելու մի բան կառնեմ ապառիկ, որ Տօնը մի կերպ անցկացնենք։ Այս առաջին անգամը կըլինի, որ ես պարտք կանեմ։ Իմ Գօտտարգօն բարի է, նա ինձ կըների»։

Գիշերւայ վատ եղանակը նրա ծրագիրն անիրագործելի դարձրեց. ո՞վ կըյանդգնի այս՝ կէսմետր ձիւնի միջով մի ժամ ճանապարհ գնալ, այն էլ մի այնպիսի նեղ և վտանգալի կածանով։

— Մայրիկ, դու նամակ-ցրողին ես սպասում, հարցրեց յարկարժ անդրանիկ որդին։

— Այո՛։

— Այդ անօգուտ է, նա այսօր չի անցնիլ. որովհետեւ Ծնունդ է, այդ պատճառով էլ նա պաշտօնից ազատ է։

Ժիւլիայի վերջին յօյն էլ փարատուեց. սկսեց նա հեռացաւ պատուհանից և շարունակ իր փոքրիկ աղջկանը գրկած՝ նա կաթսայի մէջ ջուր ածեց և մի քանի բուռ շագանակ գցեց ու դրաւ կրակի վրայ։

— Մայրիկ, սկսեց մըմռալ ժիժեան իր փոքրիկ անկիւնից, դու խոստացել ես Ծննդեանը սպիտակ հաց տալ։

— Խաղաղ մնա՛ տեղդ, փոքրիկ կին, խոստութեամբ յանդիմանեց Պաօլինօն։ Ինչ կայ, այն էլ կուտեն։

Մայրը ժիժեային մխիթարելու համար գգաւնօք փայփայեց նրան. մի երախտագիտութեան և շնորհակալութեան հայեացք էլ գցեց Պաօլինօյի վրայ, որ նրան նեցուկ հանդիսացաւ. բայց իրօք նրա սիրտը կտոր կտոր էր լինում։ Նա նրստեց կրակի մօտ. բոլորեքեան լուռ և կիսա-թմրած դրութեան մէջ նստած սկանջ էին դնում ջրի մըմռալուն, որը սկսում էր եռալ կաթսայի մէջ։

— Մայրիկ, բացականչեց յանկարծ Պաօլինօն, կարծես թէ նա մի գիւտ արած լինէր, — վերջին տօնին, երբ դու իջել էիր Ինտրայնա պատարագ լսելու, «Տէր ողորմեան» դու պատմեցիր։

— Ո՛չ, սիրելիս, նրա մասին չեմ մտածել։

Պաօլինօն գնաց «տէր-ողորմեան» բերաւ և ժիւլեան սկսեց մաղթանքները։ Մեծերը աշխատում էին պատասխանել, իսկ փոքրները ձեռները միացրած՝ բաւականացան չօքած մնալ վառարանի աստիճանների վրայ։ Բայց տիրութիւնը նորից տիրեց այդ խեղճ, հեզ սրտերին. նրանք զգացին իրանց այնքան աղքատ, այնքան աչքաթողի ու այնպէս միայնակ։

¹⁾ Փոքրիկ քաղաք է Իտալական Շւէյցարիայում։

— Մայրիկ, ընդհատեց կրկին Պաօլինոն՝ ոտի կանգնելով, լսեցի՞ր։

— Ոչ, ակնհայտ զեննք։

Բոլորը հանդարտեցան՝ իրանց շունչը զրսւելով։

— Ոչինչ չկայ, ասաց Ժիւլեան մի վայրկեանից յետոյ։

— Ես քեզ ասում եմ, որ եկող կայ, պնդեց Պաօլինոն գէպի գուռը վազելով։

Նա լաւ էր լսել, իրօք եկող կար։ Բոլորը գնացին տեսնելու. եկողը փոստատան ծեր սուրհանդակն էր՝ զինւած մի երկուրդազանակով, փաթաթւած մի ահագին վերակւի մէջ։

Երկու ըսպէից յետոյ նա աշնտեղ էր, այն խեղճ փոքրների շրջանում։ Մինչդեռ սրանք զարմացած նայում էին նրան, վերջինս հանում էր իր վերակւի՝ ահագին գրպաններից և դնում սեղանի վրայ երկու շիշ, չորս մեծ հաց, թղթի մէջ փաթաթած մի մեծ ծրար, մի փոքրիկ պարկ բրինձ, մի կտոր էլ իւղ։

— Ահա գինի, հաց և միս։ Սիրտ առէք, մանկտիք...

— Բայց, երկչոտութեամբ հարցրեց Ժիւլեան, — ձեզ ով ասաց...

— Ես գուշակել էի, որ դուք փող և նամակ էիք սպասում ձեր Գոտտարդօյից։ Այսօր առաւօտեան ոչինչ չէր եկել, ես մտածեցի. «Ես ծեր եմ և մենակ, գնամ Տոները անցկացնեմ ընտանիքում»։ Եւ ահա ես եկայ մինչև այստեղ։ Կունենա՞ք այնքան քաջասրտութիւն ինձ այստեղից յետ տալ։

Պաօլինոն զցեց կրակը մի լաւ խուրձ փայտ։ Կեանքը տնակում կարծես նորից ծնունդ էր առնում։

Իսկ զրին եփելու, մինչդեռ փոքրները չըրկաւանելով ուտում էին շաքարեղէնը, որը ծերունին թագգրած ունէր իր կախարդական վերարկւի խորքերում։

— Այսպիսի եղանակով, բացակայում էր Ժիւլեան, այնպիսի բարձր կիսած ձիւ՝ ուլլ. դուք մեծ քաջասրտութիւն էք ունեցել գալ մինչև այստեղ։

— Այդ ուղիղ է, ես դրա մասին մտածեցի երկու անգամ, պատասխանեց սուրհանդակ։ Ապա ես ինքս ինձ ասացի՝ «Եթէ այսօր Ծննդեան օրը չըլինէր, այլ մի որ և իցէ ուրիշ օր, դու պիտի գընայիր չընայած ձիւնին, այդպէս է թէ ոչ, փոքրօքի ծերունի։ Ե՛հ ուրեմն, փոխանակ Դաշնակցութեանը ծառայելու, այսօր էլ դու քո սրտիդ թելադրութեանը հնազանդւիր. ուրեմն գէպ յանաջ»։

Այսպէս ես հանդերձ իմ գաղանակով, իմ վերարկւով և իմ կօշիկներով ողջ և առողջ եկայ հասայ ձեզ մօտ։

— Դուք մի քաջարի մարդ էք, յայտարարեց Պաօլինոն։

Խեղճ մարդիկ մի երանելի օր անցկացրին։ Փոքրները՝ զրգուած մի կէս բաժակ գինով՝ ուրախ ուրախ խաղում էին։

Երեկոյից առաջ ձիւնը կարւեց. նամակ-ցրողը ճանապարհ ընկաւ՝ տանելով իր հետ հագար. օրհնանքն՝ ր։

Պաօլինոն կամեցաւ նրան ուղեկցել ճանապարհի մինչև հեռու ծայրը։

— Երբ ես կըմեծանամ, ասում էր հպարտ և խելացի լեռնցին բարի ծերունուն, ես պիտի լիշեմ այս օրը։

Ապա նա վերադարձաւ լեռ՝ վազելով փափուկ և բարձրացած ձիւնի միջով, որպէս մի ուլ։

Ս. ՇԵՆՆԻՍ

Ժընև.

*

Ինձ պէտք չեն խօսքեր... Եւ զուր են նրանք.

Թէ սիրող երբէք չէ հաւատարմ,

Եթէ բիւրաւոր սուրբ երգումներից

Սիրող կասկածել չէ դադարելու,

Եթէ ուղեղիդ խառաղին հրաման

Մի ակնթարթում կըմերժէ իմ սէր

Թողնելով մենակ, խորտակւած սրտով

Բիւր մտորումներ մեռած լոյսերով.

Տենչալից ցնորքներ, երջանիկ կեանքի

Բոլորն անկատար, բոլորը թերի.

Ինձ պէտք չեն խօսքեր... այլ պիտի միայն

Անխօս մեր սրտեր միմեանից հաւատան...

Ս. ԿՐԱՍՆԻՆԻ ԿԵՆՆԵ

Բաղու

ԲԵԹՂԵՀԵՄ ՔՍՂԱՔԸ ԵՒ ՓՐԿՁԻ ԾՆՆՈՒՄՆ
ԱՅՐԸ

Աշխարհէս ամենաճին քաղաքներից մինն է Բեթղեհէմը։ Քրիստոսից 1740 տարի առաջ նրա անունը լիշւում է պատմութեան մէջ։ Աստուծաշունչի մէջ կուշոււմ է ելկիր Յուդայ և տուն Եփրաթայ, իր պաղարեութեան պատճառով։ Կարելի է համարձակապէս ասել, որ Բեթղեհէմը ներկայումս նոյնն է, ինչ որ Փրկչի աշխարհ գալու ժամանակ, ինչ որ նրանից առաջ։ Մի շինւած է

մի լեռան վրայ և շրջապատված է ձորերով: Գուցէ այն ժամանակներն աւելի բազմամարդ էր քան այժմ, թէև դիրքը ցոյց է տալիս, որ նա միայն փոքր քաղաք կարող էր լինել: Հրէական ազգի և համայն քրիստոնէական աշխարհի պատմութեան մէջ նա մեծ դեր է կատարել. այդտեղ է ծնւել Դաւիթ մարգարէն, Քրիստոսից 1087 տարի առաջ. այդ փոքր քաղաքին էր վիճակւած և մարդկութեան Փրկչի որրանը լինելու:

Բեթղէհէմը Երուսաղէմից 3 ժամ ճանապարհով հեռի է: Քաղաքից փոքր ինչ դուրս գտնւում էր մի քարայր, որտեղ իջևանում էին օտար տեղերից եկող կարաւանները և այդ այրը ծառայում էր թէ իբրև ախոռ և թէ իբրև իջևան: Ահա այդպիսի մէկ այրի մէջ ծնաւ Յիսուս և փաթաթուելով խանձարուրներով՝ դրւեց մսուրի մէջ: Արևելքի երեք մոգերը, որոնք լուսաւոր աստղի առաջնորդութեամբ երկրպագութեան եկան Փրկչին, նրան նոյնպէս մսուրի մէջ գտան և այդտեղ մատուցին նրան ոսկի, կնդրուկ և զմուռ, իրանց պատարագները:

Քրիստոսի Համբարձմանից յետոյ ևս այդ այրը մնացել էր նոյն ախոռը: Հայոց Աբգար թագաւորի կին Հեղինէն առաջինն եղաւ, որ մաքրել տրւաւ այրը և պատ քաշել տալով՝ որոշեց իբրև քրիստոնեաների երկրպագութեան տեղ:

Դրանից յետոյ քրիստոնեաները այդտեղ մի փոքր աղօթատուն շինեցին, բայց Հռոմայեցոց հետնոյս Ադրեան կայսրը քանդել տաւ աղօթատունը և Ծննդեան տեղը անտառի վերածելով՝ նւիրեց Ատոնիս դիցուհուն, իսկ մսուրի վրայ՝ Ափրոդիտէի արձանը կանգնեցրեց և հրամայեց երկրպագել:

Երբ Կոստանդիանոսի օրով քրիստոնէական կրօնը տիրապետող հանդիսացաւ և նրա մայր Հեղինէն Երուսաղէմ եկաւ ուխտի և Ս. Խաչը գտնելու, վերստին մաքրել տաւ Ծննդեան այրը և ձեռնարկեց տաճարի շինութեան: Ըստ հայոց աւանդութեան տաճարի շէնքը լրացրաւ մեր Տրդատ թագաւորը, որ մի հոյակապ եկեղեցի կանգնեց: Արդէն եօթներորդ դարի հայ պատմիչներից գիտենք, որ եկեղեցին 2000 կանգուն երկարութիւն, 1000 կանգուն լայնութիւն ունէր և 90 մարմարեայ սիւների վրայ կառուցւած էր: Այդ տաճարը շատ անգամ ենթակայ է եղել աւերումների իսլամների ձեռքով. թէև արաբական խալիֆայութեան ժամանակ հովանաւորւած է եղել խալիֆաներից: Նոյն իսկ Օմարը տիրելով Բեթղէհէմին, մտաւ Ծննդեան եկեղեցին և աղօթեց:

Փրկչի ծննդեան այրը

Խաչակրաց արշաւանքի ժամանակ Բեթղէհէմը լատինների ձեռքին էր, բայց երբ 1187-ին Սալահ Եգգին վաղեմ լատիններին, նա լատին եպիսկոպոսին թույլ տաւ միայն երկու լատին քահանայ պաշտօն կատարեն եկեղեցու մէջ: Հայերն արդէն վաղուց այդ իրաւունքն ունէին և երբ լատինները բոլորովին արտաքսւեցին Պաղեստինից, Բեթղէհէմի եկեղեցին պահպանողն հայերն էին և նրանք էին համարուում տէր և իշխող. տաճարի ներքին տախտակեայ դրան վրայ մի պատուական քանդակադորձութեան հետ միասին հետեւեալ լիշատակարանը կայ հայերէն և արաբերէն լեզու-

ներով. «Թւին ՈՂԶ. կազմեցաւ դուռս սուրբ Աստուածածնիս ձեռամբ տէր Աբրահամու և տէր Առաքելոց ի թագաւորութեանս Հայոց Հեթմոյ որդւոյ Կոստանդէի»: Ուրեմն այդ եկեղեցականները դեռ 1227 թւին շինել են դուռը:

Տարակոյս չըկայ և այդպէս էլ երևում է պատմութիւնից, որ Ծննդեան տաճարը սեպհականութիւն է եղել բոլոր քրիստոնեայ ազգերի կամ գլխաւոր երեք ներկայացուցիչներին—յոյների, հայերի և լատինների: Պատմական խառնաշփոթ ժամանակներում եկեղեցին ընկել է կամ միայն լատինների, կամ հայերի և կամ յոյների ձեռքը: Բայց արի տես, որ քրիստոնեաները փոխանակ հետեւելու եկեղեցու Հիմնադրի օրինակին, որ ծնաւ մսուրի մէջ ի նշան խոյարհուութեան, որ խաչեց, չարչարեց ի նշան սիրոյ և մարդասիրութեան, եղբայրսիրութեան, նոյն իսկ այդ առաքինութիւնների հանդիսավայրում, միմեանց միմեան ուտում, միմեանց կոփում, ծեծում, հայհոյում և մինչև անգամ արիւնհեղութիւն կատարում և այդ նրա համար թէ ո՞վ լինի Ծննդեան տաճարի և մսուրի տէրը: Այդ նպատակին հասնելու համար յոյները և լատինները հարիւր հազարներ են ծախսում և կաշառքով լցնում տաճիկ դատաւորների գրպանները. հայերը աշխատում են միայն իրանց ունեցածը պահպանել, բայց լատինները և յոյները իրանց բոլոր ոյժերը թափում են գողանալ, չափշտակել հայերի ունեցածը և միմեանց ունեցածը: Այդ է պատճառ, որ եւրոպական զիւանազիտութեան մէջ նոյն իսկ ծագել է և կայ դեռ չը լուծւած մի մեծ խնդիր, «Ս. տեղեաց խնդիր» անունով. այդ է պատճառ, որ Քրիստոսի Ծննդավայրի պահպանութիւնը յանձնւած է տաճիկ զինւորներին, որոնք ասորում, քնում են եկեղեցու զաւթում և որոնք հրացաններով, սուլինքով կանգնում են նոյն իսկ սուրբ սեղանի վրայ պատարագիչ քահանայի երկու կողմը: Եւ քրիստոնէութեան ամենամեծ և ամենասուրբ ու նւիրական Վեհաժայրում քահանան պատարագ է մատուցանում մահմեդական զինւորի սուլինի ու հրացանի պաշտպանութեան ներքոյ և ում դէմ պաշտպանւելով—քրիստոնեայ քահանաների երեսից:

Ներկայումս Ս. Ծննդեան այրը պատկանում է երեք ազգերին. յոյներին, հայերին և լատիններին. բայց ամենամեծ և ամենալաւ մասը, Աւագ սեղանը, որի տակն է Ս. Ծննդեան այրը, յոյներին է պատկանում: Սակայն երեք ազգերն ևս հաւասար թւով կանթեղնէր ունեն կախած Ս. Ծննդեան սեղանի վրայ և ամեն օր միմեանց ետեից պատա-

րագ են տնում. առաջ յոյնը, յետոյ հայը, յետոյ լատինը: Հայերը մանաւանդ միշտ նեղութեան մէջ են յոյների և լատինների ձեռքից:

Այժմեան Բեթղեհէմը 5000 բնակիչ ունի—հրէայ, հայ, յոյն, լատին, մահմեդական:

Գիշեր-ցերեկ վառւած են ոսկէ կանթեղները, և զինւորների պարտականութիւնն է հսկել, որ մի ազգ չը գողանայ միւսի կանթեղը և նրա տեղ իրանը չըդնէ:

Հ. ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Որքան անգամ ես դիտել եմ

Մեր փակ կեանքի պատկերներ,

Ցաւօք սրտի նկատել եմ

Նոյն մարմնացած հին ցաւեր:

Մեր մէջ հանգել և մեռել է

Թէ մարդկային զգացմունք, սէր,

Թէ փարատել և ցնդել է

Եղբայրական մեր կապեր.

Բայց չի մեռել մեր մէջ միայն

Եւ կայ ամուր մընացած,—

Գիտէք թէ ի՞նչ—անմիութեան

Մեր տուն քանդող սև նախանձ...

Յ. ՍՈՐՈՎԵԱՆ

ՊԱՐՈՆ ՄԿՐՏԻՉ ԽՐԻՄԵԱՆ ՎԱՆԵՑԻ ՎԱՐՃԱՊԵՏԸ

1850 թւին Կ. Պոլսի գրականական ասպարիզում եղած նշանաւոր գործիչներն էին. Օտեան, Սահակ Ապրոյ, Սըվաճեան, Իւթիւլեան, պարոն Խրիմեան (Վանեցի) և Հիսարեան ազգանունով մի պատանի. թէև գործիչները զրանք էին, բայց ազգային անունը ժառանգել էին մի քանի երեսփոխաներ, ամիրաներ և հարուստ էֆէնդիներ: Վերոյիշեալ անձերից իւրաքանչիւրն իր սեփական օրգանն ունէր, բացի Օտեանից: Կար և մի ուրիշ մարդ, որը դեռ 1844 թւից հրատարակում էր «Հայաստան» անունով մի շաբաթաթերթ. դա պրոսիացի Չամուռճեանն էր: Վերոյիշեալ բոլոր անձինքները երիտասարդ էին և գործում էին երիտասարդական եռանդով, իսկ վերջինը չընայելով հասել էր զառամեալութեան, սակայն տակաւին չէր կամենում ասպարէզը լանձնել երիտասարդներին: Նոյն սլարոնը և մեծ դեր էր խաղում մանկավարժական ասպարէզում. նա արդէն Կ. Պոլսի մի յայտնի ուսումնարանում դասատու էր:

Մանկավարժական ասպարիզում ամենահաջակաւորն էր Մուրադեան (Իզմիրցի) վարժապետը, որը յայտնի էր նոյնպէս իբր ճարտասան և հայկաբան, մանաւանդ իբր քերթող. ասում էին նրա աշակերտները, իբր թէ նա երեսներով ոտանաւորներ էր գրում, որոնց մէջ ա կամ ո տառը չըկային... կամ այնպէս ոտանաւորներ էր գրում, որոնց մէջ ձայնաւոր տառերը չէին լինում և այլ շատ հրաշքներ էին պատմում այդ եր և ե լ ի քերթողի և հայկաբանի մասին:

— Նոր վարժապետ մը եկել է Խասգիւղի ուսումնարանի համար:

— Ո՞վ է:

— Վանեցի մը է:

Նորեկ վարժապետը մի պարթև հասակով, դանդաղ մագերով, արծաթիթ, արծաի հեռատես աչքերով երիտասարդ էր. երեսին նայողը կը կարծէր թէ նա հազիւ 20, 22 տարեկան լինի, սակայն նա արդէն 30 գարուն անցուցել էր. երևի կեանքի փոթորկալից ալիքները չէին ազդել պատանուն և նա թարմ էր մնացել որպէս մի նորատի շուշան... Նրան անւանում էին պարոն Մկրտիչ Խրիմեան Վանցի վարժապետ. նորեկ վարժապետի դասատուութեան ձևը բոլորովին տարբերում էր վերջիշեալ վարժապետների դժարամարս մեթոդից. նա խօսում էր պարզ, նոյնպէս էլ պարզ ուսուցանում և գրում էր, այդ պատճառաւ նորեկ վարժապետի անունը կարճ միջոցում հաջակեցաւ. նա շուտով հրաւեր ստացաւ բարձր ընտանիքներում մասնաւոր դասեր տալու, նոյնպէս շահեց մի քանի հարուստ ամիրայ բարեկամներ, որպէս Օտեան, Ալվատեան, Պալեան:

Բայց նա ամենից մօտիկ յարաբերութիւն ունէր Ալվատեանի հետ: Մի անգամ նորեկ վարժապետը ձեռքին բռնած մի մեծ տետրակ՝ գալիս է նրա մօտ. սովորական խօսակցութիւնից յետոյ, ամիրան հարցնում է— Ատ թի՛նջ դաւթար է պատուելի Մկրտիչ. — Իմ գրած երգերն են, պատասխանում է պարոն Մկրտիչ վարժապետը. — Շոտ կոսր մը կարգայ, ասում է ամիրան:

Մկրտիչ վարժապետը ռեկորւած կարգում է, Առ հովտիւք ծաղկաբոյս և ընդ մարմանդ հովաշունջ ձեմ առեալ ելէք, մանկունք, արդի ի լերնս Այրաւոտայ,

Յորս հովուացըն երջանիկ քաղցր է ճնմել հօտն ի յարօտ

Ի վերայ նորաբացիկ պէս պէս ծաղկանցդ անուշաբոյր, Որ ի վերուստ գիշերի ցօղ ընդունին ի գլուխս իւրեանց.

Եւ ընդ այդ մինչ արեւուն ցայտի զգոքօք շառագոյն շող
Ի թերթիցըն շաղանիստ փայլք հարկանեն ոսկե՝
ճաճանջ...

Ալվատեանը գիտէր, որ պարոն Մկրտիչ գրում է, բայց չէր կարգացել նրա ոտանաւորները, երբ այժմ կարգաց, հիացաւ և յանձն առաւ տպագրել այդ աշխատութիւնը. վերջապէս 1850 թւին տպագրւեց այդ աշխատութիւնը «Յօրինեալ ի չափս հայկականս ի պատուելի պարոն Մկրտչէ Խրիմեան վանեցույ». տպած Յովհաննէս Միւհէնտիսեանի տպարանում: Այդ աշխատութիւնը հրաչակեց վանեցի վարժապետի անունը: Վանեցի վարժապետը մի փափաք ևս ունէր. նա ուզում էր գնալ Պաղեստին, տեսնել ս. Նրուսաղէմը, սուրբ վայրերը, որտեղ անցկացրել էր Քրիստոսն իր կեանքը... Նրա փափաքը կատարւեցաւ: Նրան մեկենաս հանդիսացաւ Պալեան Կարապետ ամիրան. նա ճանապարհորդեց իր ցանկացած վայրերը և այդ ճանապարհորդութեան արդիւնքն եղաւ նրա «Հրաւիրակ երկրին աւետեաց», որը հրատարակեց Պալեան Կարապետ Էֆէնդին, 1851 թւին: Այդ գրքի աւթիւ լրագիրներն առաջին անգամ գրեցին վանեցի վարժապետի մասին. աւելորդ չենք համարում այդ գրքի աւթիւ գրածքը, այսինքն Մկրտիչ վարժապետի մասին առաջին գրածքըն այստեղ գետեղել. — «Հրաւիրակ երկրին աւետեաց» յօրինեալ ի նոյն չափս հայկականս ի պատուելի պարոն Մկրտչէ Խրիմեան Վանեցույ: Ըստ խնդրոյ Աստուածասիրի և նորին նորին արգեամբ տպեալ յամի տեառն 1851 ի Կոստանդնուպոլիս. ի տպարանի պ. Յովհաննու Միւհէնտիսեան:

«Հրաւիրակ Արարատեան» բանաստեղծական պատուական գործոյն գիտնական հեղինակն է, որ իր այս նոր աշխատասիրութիւնը ևս շարադրեալ ի նոյն հայկական չափս կընւիրէ իր ամենասիրելի ազգին մանկանցը. զորոնք Արարատեան երկիրը պտըտցնելէն ետեւ, կըհրաւիրէ նաեւ յայցելութիւն երկրին Աւետեաց ի սուրբ քաղաքն Նրուսաղէմ. որուն անօրինական տեղեաց ստորագրութիւնը և Քրիստոսի Տեառն մերոյ մարդեղութեան սքանչելի խորհուրդները չափաբերական քաղցր ոճով, որ յատուկ է իր պատուական գրչին, կընկարագրէ համառօտիւ. յորդարելով զիւր ընթերցողս նմանող լինել մարդացելոյն Աստուծոյ հեղութեանը, մարդասիրութեանը և ուրիշ առաքինութեանցը:

Աւետեաց երկրին Հրաւիրակը, որ տպեալ է քառածալ պատուական թղթոյ վրայ, հինգ երգոց կըբաժնւի. և իւրաքանչիւր երգոց առջև իմաս-

U w η d n u r q n z p h i a.

տից նախացոյց պատկերը դրւած է: Բոլոր գործը 152 երես է հանդերձ յառաջաբանութեամբ և վերջը դրւած ծանօթութեամբքը»:

(«Արշալոյս Արարատեան», 1852 թիւ 410 փետրւարի 29-ին):

Այդ գրւածքից ճիշտ անցել էր 41 տարի: Ս. Եջմիածնի ս. տաճարի գաւթում հաւաքւել էր բազմաթիւ ժողովուրդ. զանգակատան արեւմտեան կողմը շինած ամբիոնի վրայ չոքել էր մի բարձրահասակ հոգեւորական, երեսին սպիտակ քօղ քաշած, շրջապատւած 12 եպիսկոպոսներով. եպիսկոպոսներից աւագը սուրբ մեռոնը կաթեցնում էր չոքած հոգեւորականի գագաթի վրայ ասելով. «Աստուածային և երկնաւոր շնորհն որ միշտ ընդ զպէտս սրբոյ սպասաւորութեան ուսուցելական եկեղեցւոյ կոչէ ԶՍԿՐՏԻՁ ԱՐՔԵՊԻՍԿՈՊՈՍ ՎԱՆՈՒՑՆ ԳԼԱՍՅԱՅ յեպիսկոպոսութեան է կաթուղիկոսութիւն Հայաստանեայց ս. Եկեղեցւոյ՝ ի Հովնապետութիւն և յԱռաջնորդութիւն ընդհանուր ազգիս Հայոց՝ բոտ վկայութեան անձին իւրոյ և ամենայն ժողովրդեանս»:

Ժողովուրդը ոգևորւած այդ սքանչելի տեսարանից, կոչեց «Կեցցէ Հայրիկ», «Կեցցէ Սրիմեան», «Կեցցէ ՄԿՐՏԻՁ կաթուղիկոս»...

Այդ չոքած հոգեւորականը Վանեցի պարոն Մկրտիչ վարժապետ Սրբմեանն էր, որին ազգը միաձայն կաթուղիկոս էր ընտրել և որի օծումը կատարւում էր այդ օրը...

ՁԱՐ. Տ.

ՄԱՆԿԱՎԱՐԺԱԿԱՆ ԽՈՐՀՐԳԱԾՈՒԹԻՒՆՔ

—

Թէ չը, սուրճը, շոկոլադը, գաւերջուրը և ուրիշ ոգելից ըմպելիքները որոնց մէջ լինում է ողի (ալկոհոլ), չեն պատկանում այնքան սննդական հիւթերին, որքան որ այսպէս ասած կերակրի հանգերձանքերին կամ համեմունքներին (приправа): Այսպիսի համեմունքների մասին գիտնոց կարծիքները միմեանցից շատ տարբեր են: Շատերը համարում են նրանց դրականապէս օգտակար և սննդարար. ուրիշները համարում են նրանց ոչ միայն անօգուտ՝ այլ միանգամայն և թունաւոր:

Գուցէ ճշմարտութիւնն այդ երկոքին ծայրահեղութեանց մէջտեղումն է: Բնախօսութիւնը (ֆիզիոլոգիա) նրանց վերագրում է և սննդարար նշանակութիւն, և բնախօսական ազդեցութիւն զանազան գործարանական պաշտօնակատարու-

թեանց վրայ: Այսպէս՝ գիտութիւնը վկայում է որ ըմպելիքները զօրացնում են նեարգային և արիւնատար համակարգութեան գործունէութիւնը և միևնոյն ժամանակ մարմնամարզութեան խանգարումն յամրացնում ու դանդաղեցնում են: Այս օգտաւետ ներգործութիւնը գիտութիւնից ընդունւում է այն պայմանով միայն, երբ նոյն ըմպելիքների գործադրութիւնը լինի չափաւոր: Եւ ընդհակառակը՝ նրանց անչափաւոր գործադրութիւնը դառնում է մարմնակազմի համար և թունաւոր և խաբխարիչ: Ինչ վերաբերում է այն ազդեցութեան բացատրելուն, որ դրանք ունին նեարգերի, արեան, հիւսւածքի վրայ և այլն, այդ մասին բնախօսութիւնը տակաւին վճռած չի համարում հարցը (Լիւիս): Անհրաժեշտ համեմունքների կարգին պատկանող կարծր նիւթերից ամենակարեւորն են աղը, շաքարը և սոսիսը:

Աղը (սովորական գործադրելին, այն է՝ բլորային նատրոն) մարմնակազմի մէջ մի պատահական խառնուրդ չէ, այլ նա կազմում է մարմնակազմի անբաժան մասը: Աղն արիւնի գրեթէ կէս խառնուրդն է կազմում (0,421). հետևաբար՝ սխալ չէր լինիլ եթէ աղն էլ վերաբերէինք սնունդների կերպարանիչ կամ ստեղծական սննդարար դասին:

Աղը հարկաւոր է մարսողութեան համար. բացի դրանից՝ իր լուծական լատիւթիւնով օգնում է որ մարմնակազմի անօթների՝ պատերով հեշտ անցնեն հեղուկները: Այդ հեղուկների անցումն հիմնւած է ծծականութեան (օսմոզ) օրէնքի վրայ և անհրաժեշտ է կենսական շատ գործողութիւնների նկատմամբ:

Շաքարը կենդանական հիւսւածքների մէջ իբր բաղադրիչ մասն չէ գտնւում: Հուշակաւոր քիմիկոս Լիբիխը չէ դատում շաքարը ստեղծական սնունդների կարգումը, այլ դնում է ջերմածին կամ տաքացնող սնունդների շարքումը: Բայց Լիւիսը կարծում է որ շաքարը և՛ ստեղծական ու սննդարար է և մարսելի: Սակայն շաքարի չափազանց դործադրութիւնը ծնուցանում է որովայնում թթւածք, խանգարում է մարսողութիւնը և լինում է առիթ զանազան հիւսւածքութիւնների՝ որոնք առաջ են գալիս մարսողութեան խանգարումից:

Նրա, շաքարի, առանձին գործադրութիւնը կարելի է աւելորդ համարել. այն ևս բաւական է ինչ որ գտնւում է այլ և այլ պտուղների և բուսական կերակուրների մէջ՝ զանազան ձևերով:

Այսպէս՝ հացաբոյսերի և լոբիատեսակ ընդե-

դէններին մէջ $2-8\frac{1}{2}$ հարերորդ ($^{\circ}/_{10}$) շաքար է, պտուղների և մրգեղէնների մէջ աւելի ևս: Բալի, կեռասի, ծիրանի, դեղձի, սալորի մէջ 18 հարիւրերորդը, իսկ թուղի մէջ մինչև 62 հարիւրերորդը շաքար է:

Պտուղները բանջարեղէններից պակաս օգտակար չեն մարդուս իրանց շաքարովն ու թրթուշութիւններով: Լիմոնի և նոյն իսկ քացախի թրթուշութիւնները չափաւոր գործադրելով՝ դիւրանում է մարսողութիւնը և մարդ պահպանում է մի քանի տեսակ հիւանդութիւններից, զօր. ընդագարութիւնից (scorbut, цинга):

Թրթուշների անչափ գործադրութիւնը, նոյնպէս (քացախը) առաջացնում է մարմնակազմի մէջ աւերող ազդեցութիւն և շուտով նիհարացնում է մարմնակազմը: Կան շատ տհաս մտքի տէր մարդիկ, որոնք տգիտաբար խմում են քացախը որպէս զի պակասեցնեն իրանց պարարտութիւնը. և իրաւ պակասացնում էլ են. բայց անշուշտ ի վնաս ամբողջ մարմնակազմի: Քացախի այդ ներգործութիւնից անանջատ են՝ տենդային դրութիւնները, շնչարգելումն, ծիւրական կամ մաշող ախտը (բարակացաւ, сухотка) և վերջապէս վաղահաս մահը:

Հանգերձը կամ հագուստը ըստ մասին այն է ինչ որ բնակարանը. — նա պահպանող է մարմնակազմին օդի սաստկութիւնից, այսինքն՝ խիստ ցրտից, տաքից, հոգմից և ուրիշ փոփոխութիւններից: Հագուստի գլխաւոր նպատակն է նւազեցնել մարմնի մրսելը, և այդպիսով ընդունակ առնել այլ նպատակների այն է՝ մարմնակազմի մէջ պահպանել սննդի այն մասերի դարձածքը, որոնք եթէ հագուստը չըլինէր, պէտք է ծառայէին ջերմութիւն գոյացնելուն, իսկ այժմ մարմինը բաւական ջերմութիւն պահպանելով հագուստի միջոցաւ, այն նիւթերը ծառայում են սննդառութեանը:

Սրանից հետևում է որ, հագուստը պէտք է հաւասարապէս ծածկէ ամբողջ մարմինը և ոչ թէ մերկ թողնի մի քանի մասերը: Բաց յայտնանէ, հագուստը պէտք է լինի պատշաճաւոր իւրաքանչիւր եղանակներին և պէտք է լինի ընդհանրապէս ազատ կամ ընդարձակ: Նեղ հագուստը չափազանց վտանգաւոր է, որովհետև նա նեղում է շնչառութիւնը և արեան շրջանառութիւնը: Ահա թէ ինչու համար նեղ փոխադրանքները, ոտնամանները, լանջապանները և ընդհանրապէս այն կտորները, որոնք մարմնի այս կամ այն մասը նեղում են՝ միանգամայն վտանգաւոր են ճանաչւած առողջապահութիւնից. նմանապէս պէտք է խորին

ուշադրութիւն դարձնել որպէս զի հագուստը ոչ այնքան բարակ լինի, որ մարմինը մրսի, և ոչ այնքան տաք, որովհետև թէ սաստիկ տաքութիւնը և թէ սաստիկ ցրտութիւնը հաւասարապէս վնասում են մարմնի առողջութեանը: Չափազանց բարակ հագուստը մթնոլորդային ազդեցութիւնից պահպանել չէ կարողանում. և դրա հակառակ՝ չափազանց տաք հագուստը, քնքշացնում է մարմնակազմի գործարանները, թուլացնում է և ընդունակ է դարձնում շուտ մրսելու: Հագուստի ձեւը պէտք է լինի բնական, այն է՝ համապատասխան մարդկային մարմնի ձևին: Ոչ թէ մարմինն է հագուստի համար, այլ հագուստն է մարմնի համար: Հագուստը պէտք է այնպէս ձևածուկարած լինի, որ բոլորովին մարմնի ազատ շարժողութեանը չըխանդարէ:

Ոչ միայն ներքին գործարանները, այլև մարմնի արտաքին մակերևոյթը պահանջում է կանոնաւոր և խելացի խնամատարութիւն և հոգատարութիւն: Այս պատճառով՝ ճերմակեղէնների յաճախակի փոփոխելն ոչ թէ շուայութիւն է, այլ բնական պահանջ մարմնի. միմիայն ճերմակեղէնների յաճախ փոփոխելն է պահպանում մարմնի կանոնաւոր քրտնելը և այս արտաշնչութիւնով քրտնելով՝ ապահովում է ամբողջ մարմնակազմի առողջութիւնը:

Մարմնի մաքրութեանը վրայ նոյնպէս պէտք է առանձին ուշադրութիւն դարձնել: Առողջապահութիւնը պահանջում է ամենօրեայ լւացումն գլխի, ձեռների, պարանոցի և երեսի, մազերի սանրելը, ատամների և լնդերքի մաքուր պահպանութիւնը և ըստ կարելոյն յաճախ լողացումն. մաքրութիւն և լւացումն ամրապնդում են մկանները և նեարդային համակարգութիւնը, պահպանում են կաշիի գործողութիւնը, որ անհրաժեշտ է կանոնաւոր արտաշնչութեան կամ քրտնելու համար. օգնում են արեան շրջանառութեան կանոնաւորութեանը, հեռացնում են այն նիւթերը մարմնի մակերևոյթից, որոնք կաշիի ծակոտիքը փակելով՝ դնում են արգելք օդի ներգործութեանը նրա վրայ:

Մաքրութիւնը պէտք է այնքան կանոնաւոր և յաճախ լինի, որ իւրաքանչիւրի համար դառնայ երկրորդ բնութիւն. այս պատճառով շատ օգտաւետ կըլինէր ընտելացնել երեխաներին՝ այս հանգամանքում, լինել ինքնուրոյն. օրինակ՝ երեխան ինքնին պէտք է կարողանայ լւացել, սանրել. ինքը պէտք է կարողանայ մաքրել իր ականները, մաքուր ողողել բերանը, սրբել ականջները. աւելի տան յատակները, մաքրել կահ կարասիների վրայ

եղած թողերը և այլն: Երբ որ մանուկը և պատանին կրսովորեն իրանց անձը ներքուստ և արտաքուստ մաքուր պահպանել, կրսովորեն նմանապես իրանց բնակարանը պահպանել մաքուր և իբրև տղամարդիկ՝ կը հոգան նոյն մաքրութիւնը պահպանել և իրանց շրջակայքում՝ ու ամենայն դիպածում այդպիսով մաքրութիւնը կը դառնայ մարդու համար երկրորդ բնութիւն և նա այլևս կատէ այն ամենը՝ ինչ որ մաքուր չէ. ապա դաստիարակութիւնը հասած կը համարուի իր նպատակին: Թէ մաքրութիւնը կախած չէ մարդու նիւթական միջոցներից, այդ կարող ենք ապացուցաբերել նրանով՝ որ հազարաւոր մարդիկ ենք ճանաչում՝ որոնք ըստ ամենայնի ապահոված են նիւթապէս, սակայն մաքրութիւն չենք տեսնում ոչ նրանց տնէ վրայ, ոչ նրանց հագուստի և բնակարանի վրայ և ոչ էլ նրանց սովորական գործողութիւնների մէջ. այդ նրանց է որ նրանք ի մանկութենէ կեղտոտութիւն են սովորել և ոչ թէ մաքրութիւն: Այդ հանգամանքի վրայ ուշադիր պէտք է լինեն ծնողները և դաստիարակները տան մէջ՝ իսկ ուսուցիչները ուսումնարաններում: Եւ որովհետեւ ամեն դէպքում օրինակն աւելի ազդող է քան թէ խօսքը՝ այդ պատճառով էլ հարկաւոր է որ նախ՝ ծնողներն իրանք և ապա՝ դաստիարակներն ու ուսուցիչները կենդանի օրինակ լինեն իրանց սաներին, օրօրոցից սկսած մինչև կեցութեան բնակարանները և մինչև դպրոցի բոլոր պարագաները պէտք է անխօս քարոզիչ լինեն մաքրութեան: Այս ամենի պատասխանատուութիւնը ընկնում է նրանց վրայ՝ որոնք կարգաւոր են դաստիարակելու ապագայ սերունդը:

Ի՞նչ մտաւոր և թէ մարմնական զօրութիւնները զարգանում են շարժումով, որ անհրաժեշտ է մարմակազմի մէջ ընդհանուր կարգ պահպանելու համար: Կեանքն ինքնին ոչ այլ ինչ է՝ եթէ ոչ անընդհատ շարժումն հոգեկան և նիւթական աշխարհի մէջ: Մարմնական շարժումների պակասութիւնը առիթ է լինում՝ մեր գործարանների թուլութեանը, որոնք հետզհետէ թուլանալով դառնում են անընդունակ և այլ ևս չեն կարողանում իրագործել իրանց պարտաւորութիւնները: Քաղաքների մէջ բնական շարժումները շատ քիչ են լինում: Որպէս զի այդ թերութիւնը լրացնենք՝ պարտաւոր ենք դիմել այն արհեստական շարժողութիւններին, որոնց մենք մարմնամարզութիւն ենք կոչում:

Մարմնամարզութիւնը կամ մարմնակրթութիւնը այլ և այլ է. օր. բժշկական, ուսանողական, արա-

կան սեռի և իգական սեռի համար առանձին առանձին: Բոլոր մարմնամարզական կրթութիւնից միմիայն նրանք են աւելի օգտակարը՝ որոնց ազդեցութիւնը տարածւում է մարմնակազմի բոլոր գործարանների վրայ: Միւս բոլոր մարմնամարզութիւնները եթէ չեն անօգուտ, գոնէ աչքակապութիւն են: Մեր ազգային դպրոցների մէջ դեռ ևս նոր է լինում փորձեր մարմնամարզութիւնը արմատացնելու համար: Ինչ վերաբերում է մեր ընտանիքին, այդտեղ հասկացողութիւն անգամ չկայ մարմնամարզութեան մասին: Չենք սխալւում երբ հաստատում ենք, որ նոյն իսկ մեր դպրոցների վարչութիւններից՝ հարկերից մէկը հազիւ է հասկացել, թէ մարմնամարզութիւնը պէտք է միւս ուսուցանելի առարկաների շարքում դասուի և լինի այնպէս պարտաւորեցուցիչ՝ ինչպիսին է մայրենի լեզուն և կրօնը: Ընդհանրապէս երբ խօսք է լինում մարմնամարզութեան համար, դպրոցների վարչութիւնները ծիծաղելով են մտածում՝ այդ կարեւոր առարկայի մասին. նոյն իսկ ուսուցիչներից շատերը աւելորդ են համարում այդ կարեւոր կրթութիւնն այն պատճառով՝ որովհետեւ կարծում են թէ երեխաների ազատ վազվզելն ու ուրիշ խաղերը փոխարինում են դրան: Շատերն էլ կարծում են՝ թէ մարմնամարզութեան համար պէտք է անշուշտ ունենալ արհեստական պաշտօններ կամ փայտաշէն գործիքներ և այդ մասին մէջ մի կանոնաւոր կրթութիւն ստացած ուսուցիչ, որպէս զի կարողանայ աշակերտներին ուսուցանել այնպիսի մարմնամարզական կրթութիւններ՝ որպիսին տեսնում ենք մենք կրկէսներում: Այդ բոլոր պատճառաւորութիւններն աւելորդ ենք համարում մենք և առաջարկում ենք, որ իւրաքանչիւր ուսուցիչ ձեռք բերէ մի լաւ ձեռնարկ մարմնամարզութեան մասին և այնտեղ կրտսնէ, որ առանց արհեստ պահանջելու դեռ ևս շատ և շատ բաներ կան այնտեղ՝ որոնք ամենակարեւորն են մարմնամարզութեան մէջ և որոնց ինքը կարող է հետեւող լինել և արդեամբ գործ դնել: Եւ կարծում ենք, հեռու չէ այն փամանակը, որ այդ ամենաօգտակար կրթութեան ուսումն պարտաւորիչ կը լինի ամեն մի դպրոցում և դպրոցից մուտ կը գործի ընտանիքների մէջ ևս:

Որչափ շարժողութիւնը կարեւոր է մարդու, այնչափ ևս հասնողութիւնը կարեւոր է: Իւրաքանչիւր աշխատութեան մէջ պէտք է լինի չափ ու սահման. և այդ չափ ու սահմանը ցոյց տուողը նոյն իսկ մարդու բնութիւնն ինքն է. աշխատելը որչափ աշխատում ես հաճութիւնով կամ

Մազուրկա-պօլօնեզ, լեհական ազգային պար.

որչափ աշխատելը դուր է գալիս քեզ. իսկ երբ տեսնում ես որ ընդհանուր թմրութիւն է գալիս քեզ վրայ, երբ զգում ես այդ թմրութեան ծանրութիւնը, դադարիր աշխատելուց և հանգստացիր. ահա այս է ընդհանուր օրէնքը. հանգստութիւն կամ քուռնը կոչւում է մարդու անդրութիւնը, որոնց մէջ նրա բոլոր մարմնակազմը գտնւում է կատարեալ հանգստութեան մէջ, ինչպէս նրա մտաւոր, նոյնպէս և նրա մարմնավոր գործութիւնները հանգստանում են նախընթաց ջանքերից կամ լարւած դրութիւնից: Լիակատար քուռն կոչւում է այն՝ որի մէջ մենք գրեթէ ոչինչ չենք զգում, գիտակ չենք, չենք երազում, չենք զառանցում, ոչ մի տպաւորութիւն մեզ չէ վրդովում և ազատ ենք այլ և այլ երազներից: Եւ երբ արթնանում ենք՝ չենք կարողանում հաշիւ տալ մեզ իսկոյն՝ թէ որքան ժամանակ քնած մնացինք: Գրեթէ՝ այդ կերպ քնելուց յետոյ կարծում ենք թէ մի վայրկեան հազիւ ենք քնել. այդպիսի քուռնը բոլորովին կազդուրում է մեզ և վերանորոգում մեր սպառած ուժերը: Դրա հակառակ թերի քուռն ենք կոչում այն՝ երբ անընդհատ խանգարւում է մեր քուռնը երազներով, ահաւելի երեւոյթներով, և

այդ ժամանակ քուռնը մեզ իրական օգուտ չէ պատճառում: Քուռնը առողջարար է այն ժամանակ՝ երբ տեւում է այնքան ժամանակ, որքան որ հարկաւոր է վերականգնելու մեր սպառած և յոգնած ուժերը: Քուռնը առողջարար չէ՝ երբ կցորդւած է այնպիսի հանգամանքների հետ՝ որոնք խանգարում են նրա կանոնաւորութիւնը և կամ թէ աւելի է շարունակւում քան թէ հարկաւոր էր: Այս դէպքում ևս չափազանցութիւնը վնասակար է մեր ուժերին և թուլացնող է նրանց: Ի հարկէ բնական ժամանակը քնելու՝ գիշերն է. քնելու միջոցը կամ տեղականութիւնը այլ և այլ է անհնար հասակի, սեռի, խառնածքի և զբաղմունքի համար. այստեղ պէտք է ինկատի ունենալ նոյն իսկ կլիման և կենցաղավարութեան սովորութիւնը: Բայց ընդհանրապէս կարող ենք ասել՝ մանկութեան և ծերութեան օրերում քնելու համար աւելի ժամանակ է հարկաւոր, քան թէ միջին հասակի համար. այս վերջինին 6 - 7 - 8 ժամ օրւան մէջ բաւական է համարւած:

Ս. ՔԱՆ. ԲԵՐԵՆԱՋԱՐԵԱՆ

ԳԵՂԱՐԻԵՍՏ

ՀԱՅՈՑ ԹԱՏՐՈՆԱԿԱՆ ԽՈՒՄԲԸ

Հանգամանքները մեզ թույլ չը տւեցին ժամանակին կանոնաւոր ընդէնդիաներ տալ այս տարւայ հայոց գերասանական խմբի ներկայացումների մասին: Աշխատենք գէթ այժմ մի ընդհանուր հայեացք ձգել մեր այժմեան բեմական ոյժերի վրայ, գնահատելով իւրաքանչիւրի շնորհքը անհատի, որչափ արժանի են նրանք: Սակայն նախ քան այդ անելը, պէտք է մի հանգամանքի մասին տկնարկել: Հայ մամուլը, առանց բացառութեան, թատրոնի վերաբերմամբ միշտ ցոյց է տւել և այժմ էլ շարունակում է ցոյց տալ զարմանալի անարդարութիւն: Մինչև այժմ մենք կարող ենք մնացել մի անաչառ քննադատութեան հայոց բեմական ոյժերի մասին: Սիրելի է այս կամ այն գերասանը միտքէ լրագրի խմբագրութեան և ահա

այդ լրագիրը ոչ մի գովասանք չի խնայում դերասանի հասցէին, թէկուզ վերջինը լինի ամենաչեւինը: Սրա հակառակ, եթէ լրագիրը առում է մի գերասանի, այն ժամանակ ոչ մի յարձակում չի խնայում նրա վարկը ձգելու համար: Դա մի հին և տգեղ երեւոյթ է, որ ոչ միայն թատրոնի վերաբերմամբ է նկատելի, այլ և մեր բոլոր գործերի: Եւ որքան հին է, այնքան տըխուր և այնքան դժուար յաղթելի: Աշխարհիս երեսին ոչ մի ազգի լրագիրները այնքան նախանձոտ, կրքոտ և չարակամ չեն հասարակական գործունէութեան տարրերի առթիւ, որքան հայ լրագիրները: Բայց, որ ամենացաւալին է, ոչ մի հայ մամուլի մէջ քննադատութիւն ասած բանը, եթէ միայն նա կալ, այնպիսի մտաւորապէս տկար, տղայամիտ անձանց ձեռքում չէ գտնւում, որքան հայ մամուլի մէջ: Մարդիկ տարիներով քրտինք են թափում, աշխատում են և

ասպարէզ են գալիս իրանց գործով, և ահա մի փողոցային պատանի, որ պատահամբ գտել է այս կամ այն խմբագրի թույլ երակը, իր բուժ գրչի մի հարածով աշխատում է սեւացնել և մրոտել այդ գործը: Եւ դա կոչւում է մեզանում քննադատութիւն և այդ ամբոխային մրուրները յանդգնում են իրանց կոչել կրիտիկոսներ:

Յայտնի բան է, այս տեսակ կրիտիկոսները ոչ միայն կարողանում են վնասել մեր գործերի առաջադիմութեանը, այլ և վայր են ձգում մամուլի նշանակութիւնը թէ խելացի հասարակութեան և թէ նոյն իսկ գործիչների աչքում: Գաղտնիք չէ՝ այն հանգամանքը, որ ներկայումս մամուլի կարծիքները չունին ցանկալի յարգանք ոչ մի մարդու առաջ, որ քիչ թէ շատ ծանօթ է այդ կարծիքների բուն շարժառիթների հետ: Ահա ինչու այսօր գրեթէ մեր բոլոր հասարակական գործիչները, լինեն նը-

րանք հեղինակներ թէ ուսուցիչ-ներ, դերասաններ թէ մամուլից գուրս աշխատող բոլոր տարրեր, բացարձակ անուշադրուածեամբ են վերաբերուում դէպի մամուլի խօսքը, ահա ինչու այդ մամուլի երբեմն նոյն իսկ արդարացի նկատողութիւնները արհամարհական ժպիտով են ընդունուում: Եւ այդ կըշարունակի մինչև այն ժամանակ, քանի որ գոյութիւն կունենան յրաբարական սոցաւնները:

Դառնանք այժմ գերասանական խմբին, որի մասին ժամանակ է, վերջապես, մի անաչառ կարծիք լայտնել: Սխալ և միանգամայն անարդար է ասել, թե Հայերը այժմ թափուրն ունեն կամ երբ և է ունեցել են: Թափուրն ասած բանը մի շատ ընդարձակ դադափար է պարունակում իբ մեջ, և այն, ինչ-որ մեզանում կոչում է թափուրն, այդ դադափարի ստերն է միայն: Ունենալ մի շարք անշնորհք գերակատարներ, մի քանի շնորհալի կամ կիսաքանքար գերասաններ, մի քանի ինքնուրոյն և մի շարք թարգմանական պիէսներ, մի երկու տասնեակ մշտական այցելուներ — է նշանակում գեռ թափուրն ունենալ: Աւելացրէք սրան և այն, որ այդ կիսաշունչ հիմնարկութեան ճակատագիրը կախում է մի քանի անհատներից...

Ինչ ասել կուզի, որ քանի
այդքան խախուտ է թատրոն ասած
հիմնարկութեան վիճակը, նրա
բարոյական ոյժերի ներկայացու-
ցիչներն էլ համապատասխան են
այդ վիճակին: Սրգարե, ի՞նչ պա-
հանջել հայ դերասանից, որին
ոչ մտմուռն է ղեկավարում, ոչ
թատրոնի կարգադրիչներն են
ընդունակ այդ անելու և ոչ էլ,
վերջապէս, ինքն է այնքան
անձնատուր իւր արհեստին, այն-
քան տոկուն, այնքան աշխատա-
սէր, որպէս զի անկախ կերպով
առաջադիմութիւն ստէ իւր ար-
հեստի մէջ:

Պաճտանջել գեղարվեստական ճաշակ մեր գերասաններին—իրաւունք ունենք, քանի որ նրանք ձգտում են ծառայել գեղարվեստին, բայց պաճտանջել կանոնաւոր առաջադիմութիւն, ծանր կրկնէր, քանի որ չատ միջոցներ փակ են

նրանց տուջև: Ուրեմն դիմենք
մեր բեմական ոյժերին այնքան
պահանջներով, որքանի իրաւունք
է տալիս մեզ նրանց հէնց այժ-
մեան վիճակը: Սկսելով այդ ոյժե-
րի ամենազլխաւորից, տիկ. Հրա-
չեայից, մենք կը տեսնենք, որ
հայ թատրոնը երբեմն տալիս է
սաւելի, քան թէ մենք իրաւունք
ունենք պահանջելու: Երեւակայե-
ցէք ձեզ մի գերասանուհի, որ
իր կեանքում մի թէ երկու սե-
զօն է միայն կանոնաւոր խաղացել,
որ այնուհետեւ ամբողջ տասներկու
տարի ոչ միայն բեմ չէ դուրս
եկել, այլ և բոլորովին կտրւած է

S. U. Z R U Q T U S

եղել թատրոնական տշխարհից, և յանկարծ այդ դերասանուհին երևան է գալիս և երբեմն բա-
ւական յաջող կերպով կատարում է ալնպիսի ծանր դերեր, որպե-
սիք են Մարգարիտա Գօտիէ, Բեսարիլէ և ալն: Ինչպէս չը
գտրմանաս ոչ կանոնաւոր կրթու-
թիւն ստացած, ոչ եւրոպական
բեմեր տեսած, ոչ գեղարւեստով
զբաղւած մի դերասանուհու վրայ,
որ գիտէ զրաւել հանդիսական-
ներին իր շնորհալի խաղով: Մենք
այնքան յանդուգն չենք, ինչպէս
ոմանք, որպէս զի հայ դերասա-
նուհուն համեմատենք ռուսաց
մայրաքաղաքների ալնպիսի փայ-
լուն աստղերի հետ, որպիսիք են
տ.տ. Երմօլովա, Ֆեդօտովա և
ալլն: Մենք չենք կամենալ տիկ.
Հրաչեայի համեստութիւնը վերա-
ւորել մի ալգպիսի յանդուգն հա-
մեմատութիւնով: Բայց կարող

ենք ստել, եթէ հայ դերասա-
նուհին ստացած լինէր այդ
անւանի դերասանուհիների չափ
բեմական կրթութիւն, եթէ ամ-
բողջ տարիներով բեմից հեռու
չապրէր, կարող էր եթէ
ոչ նրանց չափ խոշոր դերասա-
նուհի, գոնէ նրանցից մի փոքր
պակաս լինել: Իսկ այժմ... ար-
դարեւ, հարուստ միմիկա, գե-
ղեցիկ հագնւելու շնորք, շնորհա-
լի բեմական քայլածք և բաւա-
կան սահուն ձևեր. այժմ ահա
այն բոլորը, ինչ որ կարողանում
է արտայայտել տիկ. Հրաչեան:
Նրա խաղի մէջ չըկայ այն, ինչ
որ գեղարեստի գլխաւոր զարդե-
րից մէկն է - բնականութիւն:
Նրա ձևերը արհեստական են,
միանման, առողանութիւնը բոլոր
դերերի և բոլոր մօմենտներում
զրամատիքական և միանման:
Հոգեբանութիւնը կաղում է, մտա-
ծողութիւնը տեղի է տալիս ար-
տաքին էֆֆեկտներին, զգաց-
մունքների անկեղծութիւնը և
բնականութիւնը զոհւում են ձեռ-
ների անտեղի շարժումներին և
դէմքի աւելորդ ծռւմունքներին:
Որտեղ հայրկաւոր է խորին և
բնական սէր արտայայտել, այնտեղ
տ. Հրաչեայի խաղի մէջ նկատոււմ
է կիրք: Նա չըգիտէ թափանցել իր
ներկայացրած տիպերի ներքին
աշխարհը, այլ միշտ ձգտում է
պատկերացնել նրանց այսպէս ա-
ռած, արտաքին կերպով, անընդ-
հատ ընկնելով մօմանագին էֆ-
ֆեկտների ետեւից, որ սակայն շատ
դիւր են գալիս մեր թատրոնա-
կան ամբօխին: Ահա ինչու տիկ.
Հրաչեայի խաղը մտածող մարդուն
չի զրաւում, չի թողնում նրա
վրայ խոր տպաւորութիւն: Սև
այդ շատ հասկանալի է, դերա-
սանը կամ դերասանուհին կրթւած
և մտածող հանդիսականին գրաւե-
լու համար, ինքը պէտք է մտա-
ւորապէս զարգացած լինի: Լոկ
բնական տաղանդը դեռ բաւա-
կան չէ այդ բանի համար, հար-
կաւոր է մշակել այդ տաղանդը
մտքի յարատեւ, ծանր աշխատան-
քով, իսկ այդ մենք չենք նշմա-
րում տիկ. Հրաչեայի մէջ: Նա-
մանաւանդ ցաւալի է, քանի որ
տիկնոջ տաղանդը կարելի է ա-
սել ոչ միայն անհերքելի է այլև

խոշոր տաղանդ է: Միակ բնական պակասութիւնը այդ խոշոր տաղանդի համար տիկնոջ ձայնն է, բայց կարծում ենք, որ նա կարող էր այդ պակասութիւնն էլ լրացնել, եթէ ժամանակին աշխատած լինէր ինքն իրան կրթել և վարժեցնել բեմական արվեստին: Այժմ որ Ադամեանը կարողացաւ արւեստական կերպով կրթել և վարժեցնել իր կողորդը, Ադամեանը, որի ձայնը վերջին տարիները այնքան քաղցր, ազդու և խորոտ էր հնչում մեր ականջին և որ միշտ անմոռանալի պէտք է մնայ այն ամենքի համար, որոնք միանգամ բախտ են ունեցել նրան լսելու: Առանց ուշադրութեան առնելու տիկնոջ իզուր կորցրած տարիները, մենք կարծում ենք, որ այժմ էլ գուցէ ուշ չէ նրա համար մտաւորապէս կրթւելու համար: Բայց, դժբախտաբար, ինչպէս խոսւմ ենք, նա արդէն թողել է բեմը և ուզում է հեռանալ Թիֆլիսից: Թէ ինչն է ստիպել յարգելի տիկնոջը այդ սխալը գործելու, մենք չգիտենք: Յուսով ենք միայն, որ պատճառը նիւթականը չը պէտք է լինի, քանի որ տիկնոջ աշխատանքը վարձատրւում էր նիւթապէս աւելի, քան գնահատւում էր Ադամեանի պէս մի հանճարի դուռն աշխատանքը: Բայց Ադամեանի և տիկ. Հրաչեայի մէջ կայ մի անվերջ տարածութիւն, առաջինը համաշխարհային հռչակի արժանի տաղանդ էր, այն ինչ տիկ. Հրաչեան մի սովորական բեմական տաղանդ է: Իսկ չափազանց գովասանքները աւելի վերաւորական պէտք է լինեն տիկնոջ համար քան փառաբանական: Ծանօթութիւնը այս է. տիկ. Հրաչեան ունի բնական տաղանդ, բայց այդ տաղանդը նա ժամանակին չի մշակել: Գուցէ դրա պատճառը այն է, որ տիկնոջ մէջ չը կայ այն կրակը, որ կոչւում է կերք գէպի գեղարւեստը, մի կիրք, որ բուն գեղարւեստագէտին ստիպում է կանգ չառնել ոչ մի ընտանեկան կամ նիւթական խոչնդոտի առջև, այլ ձգտել միշտ գէպի գեղարվեստը:

ԻՍԿԱՆԴԱՐ

ՆԿԱՐՉՈՒԹԻՒՆ

Յուսուարի 6-ին, աւելի քան երկու ամիս տեւողոյ յետոյ փակուած է Թիֆլիսի պատկերահանդէսը: Որովհետեւ այդ պատկերահանդէսում մասնակցող բոլոր նկարիչները տեղացիներ են, որոնք իրանց նկարները պարբերապէս ցոյց են տալիս Թիֆլիսի մագալիներում, կարծում ենք միայն պատկերահանդէսը չըպիտի մեկ առիթ տար այդ նկարիչներին վրձինի արժանաւորութիւններին և թերութիւններին մասին խօսել: Բոլոր նկարիչները ծանօթ են Թիֆլիսին, ուստի երբեք ուշ չի լինի, եթէ մենք նրանց մասին մի ընդհանուր գաղափար տաւք հասարակութեանը թէ՛ կողմ պատկերահանդէսը փակելուց յետոյ: Սև այդ մենք կաշխատենք անել շուտով:

ՄԱՀԱԳՈՅԺ

ԱԼԷԿՍԱՆԴՐ ԿԱԶԵԿՊ

Սակեթի խանձարարում փաթաթւած, սնւած, մեծացած լիութեան և առատութեան մէջ, դեկտեմբերի 10-ին կնքեց իր մահկանացուն չքաւորութեան մէջ վրաց յայտնի բանաստեղծ-վիպասան Ալեքսանդր Կազեկը, որ գրում էր Մոչխուր բարի ձէ կեղծ անունով:

Թէ իր նիւթական անդորը օրերում և թէ չքաւորութեան ժամանակ Մոչխուր բարի ձէ ներքաւ էր միայն գեղարւեստին և վրականութեանը: Հանգուցեալը ծառայել է վրաց բեմին իբրև դերասան, բեմասօր, կառավարիչ, գրել է և թարգմանել վրաց բեմի համար շատ պիէսներ: Աշխատակցել է իր օրէնքաւոր Իվերիա լրագրիչներին: Նշանաւոր են մանաւանդ հանգուցեալի ժողովրդական կեանքից «Արսէն» դրաման, լեռնցիների կեանքից «Ելիսօ» գրոյցը, (հայ թարգմանութիւնը տպւած է «Սուրճ» ամսագրում), «Ելիգուշա» վէպը (Հայ. գրքեր. հրատ. ընկ. լոյս է ընծայել հայ թարգմանութիւնը):

Ալեքսանդր Կազեկը վախճանեց հոգեկան հիւանդութիւնից, որ երբ տարուց ի վեր նա ստացել էր, և մեռաւ Թիֆլիսի Միքայէլեան հիւան-

դանոցում: Ներտասարդ բանաստեղծ-վիպասանի յուշարկաւորութիւնը կատարեց շուքով, մարմինը տեղափոխւեց իր հայրենիք՝ Կազեկ գիւղը, Կովկասեան ընտանջութայի վրայ: Նրա դագաղին դրւած էին պսակներ և արատասնեցին շատ դամբանականներ:

Կազեկի մահով վրաց գրական-գեղարւեստական աշխարհը կորցրեց իր մի լաւ ներկայացուցիչն:

Պ. Ա. ԴԱՅԻՆԵՐՈՒՐՈՎ

Գուժարեր հեռագիրը բերեց մեզ մի նշանաւոր հրապարակախօսի մահը: Յուսուարի 2-ին վախճանեցաւ վաթսուներեակ թւականների հօր ներկայացուցիչ և լրագրութեան մի ասպետ՝ Ռուսաստանում այժմ շատ յարգւած և սիրւած «Народная» շաբաթաթերթի խմբագիր-հրատարակիչ Պ. Ա. Գայդերուով: Մի տարի է անցել, որ տօնեց նրա գրական փառաւոր գործունէութեան 25-ամեակը և այսօր նրան գերեզման են իջնցնում արիւթեան հասակում:

Մեր ընթերցողներին կը ծանօթացնենք այդ ազնիւ և անկաշառ գործչի կենսագրութեան հետ:

լրագրութիւն

Լոյս է տեսել վրաց «Մօմբէ» (Համբաւաբեր) նոր ամսագրի առաջին գիրքը:

Այդ համարում տպւած են վրաց ամենալաւ գրողների յօդւածները, և եթէ նոր ամսագիրը շարունակել հրատարակել այդպէս հարուստ բովանդակութեամբ, անշուշտ նա շատ շուտով կը դրաւէ վրացիների համակրութիւնը: Տպագրութիւնը մաքուր է և ծաւալը ստւար: Տարեկան բաժանորդագիրն 10 ռ. է: Յանկանում ենք յարատեւութիւն և յաջողութիւն «Մօմբէին» և նրա աշխատակիցներին անշեղ եռանդ միշտ ստւար և վսեմ պահելու նրան:

Կ Օ Ր Ս Է Տ

Կան վատ և վնասակար սովորութիւններ, որոնք այն աստիճանն չեն դուռնաւծ կեն, որ միանգամայն անկարելի է արմատախիլ անել նրանց: Սրանց կարգումն է և կօրսէտի գործածութիւնը գեղեցիկ սեռի մէջ:

Արդէն մէկ ու կէս տարի է, ինչ ամենահռչակաւոր անատումները մաքառում են կօրսէտի դէմ, բայց քընքոյ սեռը ձեռք չէ վերցնում այս վնասակար բանից, որի վնասակարութիւնը ռակայն նա շատ լաւ հասկանում է: Վինսլուից սկսած մինչև մեր օրերը բոլոր հեղինակները փաստերով ապացուցել են, որ

1) Կօրսէտը սեղմելով ներքին կողերը, կրծոսիլի ներքին մասը, սաստիկ սահմանափակում է նրանց շարժումները, արգելում է կուրծքի ներքին կէտը շնչել, վասնորոյ կօրսէտ հազնող արկնայք շնչառումն միայն կուրծքի վերին մասով:

2) Կօրսէտը սեղմելով կողքերի ետևի (ողնաշարին կալած) գոգաւոր մասերը, տափակացնում է կունակը և այսպիսով ծռում է ողնաշարը:

3) Այս սեղմելու հետևանքը լինում է մէջքի մկանսների անշարժութիւնը, և հետևաբար նրանց սաստիկ թուլանալը, ու կարող է այն աստիճանին հասնել, որ երբ այդպիսի կանայք հանում են կօրսէտը, նրանց մէջքը թուլացած է լինում:

4) Նոյն սեղման միւս հետևանքը ներքին օրգանների ճնշել և տեղահան լինելն է, որից առաջանում է այդ օրգանների կանոնաւոր գործունէութեան խանգարումն: Այսպէս ստամոքսը վատ է մարսում, թոքերը վատ են շնչում, սիրտը վատ է գործում, նոյնպէս փայցալը, լերդը և այլն, կօրսէտաւոր օրիորդը կամ տիկինը յաճախ ուշաթափ է լինում սրտի բարախումներ է ունենում, ախորժակը կորցնում է, կամ նրա սիրտը խանգարում է, եթէ նա զգուշութիւն չունի չափաւոր ուտելու նշել են և մահաւան դէպքեր գլխաւորապէս պարի միջոցին, էլ չեմ խօսում հիստէրիկայի մասին, որն այժմ այնքան տարածւած է, որ այլ ևս կարծես հիւանդութիւն չի համարւում:

Ով գիտէ, գուցէ այսչափ տարածւած «արեան պակասութիւն»-ը էլ է գնի ու թիւն, այսքան «սրտի թըր-

թոցները» մի պատճառն էլ իսկապէս կօրսէտն է:

Բայց ում ես տառամ, կօրսէտը այնքան նագուկ է ցոյց տալիս մեր «փափկասուն» իրտնը, այնքան լեղիֆով է երևան հանում կանացի հրապոյրները, որ առողջապահական դիտումները անկարող են մաքառել անգամ նրա հետ:

Քաղաքակրթած երկրներում, որոնց թուումն է նոյնպէս (ներեցէք համարձակութեան) մեր թիֆլիսը, կանայք կարծում են, որ իրանը (տալիան) որքան բարակ լինի, այնքան լաւ է. բայց ճաշակի բան է: Սրինակ հոտաւնտոտների կարծիքն ուրիշ է:

Սակայն մեր փափկասուն օրիորդները չը լսեցին ոչ Վինսլուի և ոչ ժ. ժ. Բուսսոյի խօսքին և ի հարկէ իմ խօսքին էլ չեն լսել Մի հնար միայն մնում է նրանց համոզելու. այն է — ուղարկել նրանց Պարիզ, Լուիլը թանգարանը, գեղեցկուհի Վինսլուային տեսնելու, որը կօրսէտ չէր հազնում և որի իրանի հաստութիւնը հաւասար է կրծքի հաստութեան:

Նթէ նրանք ուզում են մի բանով գոնէ Վինսլուային նմանել, պիտի այրեն անիծեալ կօրսէտը:

ԿՕՐՍԷՏԻ ԹՇՆԱՄԻ

ՄԱՆՐ ԼՈՒՐԵՐ

Բարեգործ. Ընկ. ընդհանուր ժողովը հաստատեց ընկեր. գրադարան-ընթերցարանի կանոնադրութիւնը և վճուեց շուտով բանալ գրատ.-ընթերցարան:

Քաղաքս համարեա վարակած է ինֆլուէնցիա հիւանդութեամբ:

Քաղաքիս գումայի իրաւասու Իշխան Ա. Մ. Արդութեան առաջարկել էր Ռիֆլիսում բանալ քաղաքային գրադարան-ընթերցարան, այժմ ընթերել է այս գործին ձեռնահաս մի բանի իրաւասուններից մի յանձնաժողով, մշակելու այդ խնդիրը:

Յունւարի 22-ին Բաղում կըկայանայ վրացիների երեկոյթը, որի մուտքի մի մասը պէտք է յատկացնել վրացիները գրադարանութիւն տարածող ընկերութեանը, իսկ միւս մասը տեղական Բարեգործական ընկերութեան:

Գեր. Գէորգ. եպ. Սուրենեանց նշանակւած է Թիֆլիսի Թեմի կառավարիչ և պիտի կատարէ Զրօրհեաց հանդէսը:

Ս. Էջմիածնայ «Արարատ» ամսագրի խմբագրութեան անդամներ նշանակւած են՝ Մեարոպ վ. Տէր-Մովսիսեան, Ղևոնդ սարկաւարդ Գանջեհան, պ. Արշակ Տէր-Միքելեան, պ. Նիկողայոս Տէր-Աւետիքեան, պ. Նղիշ Մադաթեան (շուշեցիներ) և պ. Խորէն Խրիմեան (վանցի), իսկ նախագահ գեր. Խորէն ծ. վ. Ստեփանէ:

ԼԱՅ ՆԻ ԾԻԾԱՂ

(Ժողովրդական կեանքից զբոյններ)

— Աչի չէք ասիլ քի արագ գիշեր մին եքքա խաթիայամ պըրծալ:

— Հինչա իլալ ա Սէյրաւ:

— Ազի Մօքիւան մեր տղերքը եկալին, կապան ինձանայ քի՝ քինանք թատրուն, Ստամբուլան մին Աղամով անըմով օինբազ ա եկալ: Դէ նամարդը ջահէլի խօսքը կը կոտրի:

Քինացիք, վեց շահի մանէթը տիրի զաստոյկի վրայ, բիլէթ տուին, եկանք քի ներս մտանք՝ Գեառուս Միխայիլի քի — աղա տիւր քինացէք, տա չի ծեր տեղը: Պարցացանք տիւփիւ: Չումուշկներս հանեցի տիրի մին զօլթուղիս տակին, փափաղըս ալ մին: Ներքե միտիդ արի տեսնամ քի տա թատրուննես աւըմ՝ զըզազըլ լիգնա: Պատառ անցկացաւ մուզիկանոյին երը տծեցին, նա տծեց պըրծաւ: Փարգան պարցացաւ Մին ալ տեսանք մա օսմանլուան եկած Աղամովը ասլանի ճուտի պէս մտաւ մէյգան: Մալալալթը իստէ մին ծափ տուալ, մեք ալ մին քանի չըրթալկոնիցներ: Մին ալ տեսանք քի տա զալմի տղան շալա լօթիւնա կաննեց մօր առաչին քի՝ ա մեր չէս համաչըմ, չէս յարկըմ, արագ չէ մուկլօրնամքեղետի թագա չումուշկ առալ, տիւ կալալ ևս ինձ անայ քի ալ ա մ ուզում: Իստէլ մալալալթը ծըծաղեց, մենք ալ մին բոլ շաղկարայ տւինք: Նօտով, հինչ կըլոխներթ ցաւացունամ, ընգաւ խանչալ դաւաւին. մա Աղամովը, բաշու իւղա դօնիւմ, տրայ սպանըմ իստէայ քիցիմ, նրայա սպանըմ ինդէ կայ քիցիմ: Տեսայ քի պաները փիւ քինաց, պօլիցա զատ ա կեալու, ասեցի «բաչալ սուա գիրմագ», անցկացածները: Զահանգիրի կուէի խաթիրան ալ պա-

նա ալարա արին ինչ, հիմի ալ էք ուղում: Փափաղըս քաշեցի զլոխս, չումուշկերես առի ցեքս, դաբանիս թիբեցի, դաշ քի դաշարսան, ալ ես ինդէ կը քինամ: Թովրան:

Ս Ո Ւ Ր Հ Ա Ն Դ Ա Կ

ԳԱՎԵԾ. Ս. Մ. Յաւումէնք, որ առ- ժամանակ անկարող պիտի լինինք ձեր սիրալիւ առաջարկութիւնով օգտուել:

Ձեր անունով խմբագրութեանս մէջ մեքանի նամակներ կային, ձեզ ուղարկեցինք:

Ս. ԷՋՄԻԱՅԻՆ. Ե. Մ. Ուղարկեցէք ամբողջ տեղաւորը:

ՎԻԵՆ. Հ. Գ. Գ. Բարեհաճեցէք, խնդրում ենք փութով հասցնել: Ձեր յանձնարարութիւնը կատարեցինք և տառերի մայրերը փոստով ուղարկեցինք ս. Էջմիածնայ Տպարանական յանձնաժողովին:

ԹԻՖԼԻՍ. Ա. Ե. Իբսէնն ասում է՝ զօրեղ է մեայն նա, ով բոլորովին միայնակ է:

ԲԱԳՈՒ. Թ. Ժ. Շատերի համար խիզճը շինւած է գ ու ա բ ե ռ չ ի ց, այդ պատճառով էլ նա առաձգական է:

ԲԱԹՈՒՄ. Յ. Ս. Աբօրի օրացոյցը ծախւում է և մեր խմբագրատանը ու կենդ. Կրաւաճաւ, և թէ շատ օրինակներ էք ուղում, բարեհաճեցէք ուղղակի գիմել Բագու (Баку. Типография Ароу), այնտեղ կարելի է զեղջ անել:

Խմբագիր-Հրատարակիչ՝ ՏԻԳՐԱՆ ՆԱԶԱՐԵԱՆ

Յ Ա Յ Տ Ա Ր Ա Ր Ո Ւ Թ Ի Ի Ի Ն Ն Ե Ր

ԱՌՄԱԶԻԿԱՅ 1894 ԹԻՍՎԱՆԻՆ

22-ՐԴ ՏԱՐԻ Մ Ձ Ա Կ 22-ՐԴ ՏԱՐԻ

ԳՐԱԿԱՆԱԿԱՆ ԵՒ ՔԱՂԱՔԱԿԱՆ Հ Ր Ա Գ Ի Ր

ՀԻՍՆԱԳԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

Կը հրատարակել թիֆլիսում, նոյն դիրքով, նոյն պրոգրամայով և նոյն ուղղութեամբ: Մենք ստանում ենք սեփական ՀԵՒԼԵՒԻՆՆԵՐ:

ՄՇԱԿԻ. «արեական գինը 10 ռուբլի է, տասն և մէկ և տասն ամսանը՝ 9 ռ., ինն և ութ ամսանը՝ 8 ռ., եօթ ամսանը՝ 7 ռ., վեց ամսանը՝ 6 ռ., հինգ ամսանը՝ 5 ռ., չորս ամսանը՝ 4 ռ., երեք ամսանը՝ 3 ռ., երկու ամսանը՝ 2 ռ., մէկ ամսանը՝ 1 ռուբլի:

Գրել ՄՇԱԿԻՆ, կարելի է ԽՄԲԱԳՐԱՏԱՆԸ (Բարոնակայա և Բաղարնայա փողոցների անկիւնում):

Կայսրութեան ուրիշ քաղաքներից ՄՇԱԿԻՆ, գրելու համար պէտք է գիմել հետեւեալ հասցեով. ТИФ-ЛИСЪ, Редакция „МШАКЪ“, իսկ արտասահմանից. Tiflis, Rédaction du journal arménien «MSCHAK»:

Յայտարարութիւնները ընդունւում են թէ հայերէն, թէ ռուսերէն և թէ օտար լեզուներով. բառին վճարում է 2 կոպէկ:

Ներկայ 1893 թ. նոյեմբերի 1-ից մինչև գեկտեմբերի վերջը Մշակին բաժանորդ գրողները վճարում է 2 ռուբլի:

Պ Ա Տ Կ Ե Ր Ա Հ Ա Ն Դ Ի Ս

Բացւած է Պատերազմական-պատմական թանգարանում առաւօտեան ժամ. 10-ից մինչև ժամը 4-ը կէսօրից յետոյ:

VI ՏԱՐԻ „ՄՈՒՐՃ“ ՏԱՐԻ VI

ԳԱՂԱԳԱԿԱՆ-ՀԱՍԱՐԱԿԱԿԱՆ-ԳՐԱԿԱՆ

Ա Մ Ս Ա Գ Ր Ի

1894

Թւականի բաժանորդագրութիւնը բացւած է.

«Մուրճ» ամսագիրը կը հրատարակւի 1894 թւականին նոյն ծրագրով, որպէս և նախկին հինգ տարիներում:

«Մուրճ»-ը կը հրատարակւի ամեն ամիս 8—10 թերթ մեծութեամբ:

«Մուրճ»-ը, որպէս անցեալում, այնպէս և ապագայում կը տայ 1) Յօդածներ կեանքի հիմնական խնդիրների մասին (առաջնորդողներ), 2) Յօդածներ մեր հասարակական կեանքի ընթացիկ խնդիրների և երևոյթների մասին (ժամանակակից տեսութիւն), 3) Հետազօտութիւններ տնտեսական և սոցիալական կեանքից, 4) Յօդածներ քաղաքական անցքերի և ընդհանուր քաղաքական դրութեան մասին (Քաղաքական տեսութիւն), 5) Գրական ընդարձակ քննադատութիւններ, 6) Նոր լոյս տեսած գրքերի քննութիւններ, 7) Ընդհանուր կրթական յօդածներ գիտութիւններից, 8) Գիտական քրոնիկ, 9) Ճանապարհորդական նկարագրութիւններ, 10) Թղթակցութիւններ գաւառներից, 11) Տեղեկութիւններ Ռուսաստանից, 12) Նամակներ Արևմտեան Եւրոպայից, 13) Վէպեր, վէպիկներ ինքնուրոյն և թարգմանական, 14) Ոտանաւոր բանաստեղծութիւններ, 15) Երաժշտութիւն, 16) Կարևորագոյն լուրեր, 17) Յայտարարութիւններ:

«Մուրճ»-ի վիպական բաժինը 1894 թւականին կը բաղկանայ թէ ինքնուրոյն և թէ թւարգմանական վիպական գրւածքներից:

«Մուրճ»-ի բաժանորդագիրն է 10 ռուբլին Ուսուցիչները և ո սանողները կարող են վճարել 8 ռուբլի:

Բաժանորդ գրելու համար գիմել կամ Խմբագրատունը (Тифлис, в редакцію „Мурдж“) կամ մեր գործակալներին:

«ԱՂԲԻԻՐ-ՏԱՐԱՋԻ»

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԵԱՆ ԳՐԱՍԵՆԵԱԿՈՒՄ
ՎԱՃԱՌԱՆԵՐ

ԲԱՅԱՌԱՊԵՍ ՄԵՐ ԲԱԶԱՆՈՐԳՆԵՐԻ ՀԱՄԱՐ

1. Տիեզերահաշակ Ռաֆայելի Ղրէզդինեան
գալլէրէյի Մադօնայի և հրեշտակների
փոքրագիր պատճենները խրոմօ-օլիօգրաֆիա և
խրոմօ-ֆօտօտիպ չորս պատկեր:

2. ԲՈՒՐԵՆԱԻՆ ԶԻՍՈՒԱ և Տիրամայր եր-
կու խրոմօ-օլիօգրաֆիա:

3. Մի շատ գեղեցիկ աղաւթիկ խրոմօ-
ֆերկրանք պատկեր:

4. Շէքսպիրի Բօմէօ և Ջոն Լիլիէթ պիէ-
սից (օպերայից) մի թափանցիկ նկար լոյսի դէմ
կախելու: Կարող է ծառայել և չքեղ էկրան
հրազի, լամպի դէմ:

Ընդամենն ութ պատկեր, ճանապարհա-
ծախսով արժէ 5 ռուբլի:

Լ ո յ ս տ ե ս ա լ

ԽՐԻՄԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ

ԸՆՏՐՈՒԹԻՒՆԸ

Գ Ր Ե Յ

Պարսկաստանի և Հնդկաստանի թեմի պատգա-
մաւոր

ՀԱՄԲԱՐՁՈՒՄ ԱՌԱՔԵԼԵԱՆ

Գինն է 20 կոպ.

Վաճառուի է Թիֆլիսի բոլոր գրավաճառանոց-
ներում:

ՎԱԶԱՌՈՒՈՒՄ Է

ՐԱՓՓՈՒ ՄԵԾԱԳԻՐ ՊԱՏԿԵՐԸ

Հատն արժէ ճանապարհածախսով 40 կոպ.

Գումարով ցանկացողներին զիջումն կը
լինի:

ՇՈՒՏՈՎ ԼՈՅՍ ԿԸ ՏԵՍՆԻ

Ռ ա փ ա յ է լ Պ ա տ կ ա ն ե ա ն ի պ ա տ-
կ ե ը ը ն ոյ ն ղ ի ը ք ու և արժողութեամբ:

Դիմել՝ Тифлисъ, Саргисъ Согомонеаяцъ.

Ր Ա Փ Փ Ի Ի

ԱՌԱՆՁԻՆ ԳՐԲԵՐՈՎ ԼՈՅՍ ՏԵՍԱԾ ՍԵՐԱՏՈՒ-
ԹԻՒՆՆԵՐԸ.

	Ռ.	Կ.
1. Փունջ I հատոր (սպառւած)	1	50
2. Փունջ II հատոր (սպառւած)	1	50
3. Խաչապի Մելիքութիւնները (սպառւած)	1	50
4. Խաչապի յիշատակարանը I և II մ. (սպ.)	1	20
5. Խաչապի յիշատակարանը III և IV մ.	1	50
6. Ոսկի արաղաղ (սպառւած)	1	—
7. Ղարաբաղի աստղագէտը (սպառւած)	1	20
8. Կայէնի կտակը (թարգմանութիւն)	1	20
9. Կայծեր I հատ. Բ. տպագրութիւն	2	—
10. Կայծեր II. հատոր	2	50
11. Կայծեր վերջը (սակաւութիւն)	—	50
12. Հայ կիներ և Հայ երիտասարդութիւնը	1	50
13. Դաւիթ բէկ հ. Ա. Բ. և Գ. վերջաբանով (երկ- րորդ տպագրութիւն)	3	—
14. Սամուէլ (սակաւութիւն)	5	—
15. Խենթ և Ջալալէդդին (երկրորդ տպագր.)	2	50
16. Մինն այսպէս միւսն այնպէս (պատկեր)	1	—
17. Վէպիկներ և պատկերներ հատոր. Ա.	2	—
18. Վէպիկներ և պատկերներ հատոր Բ.	2	—
19. Արծիւ Վասպուրականի (Խրիմեան Հայրիկ) —	70	

Յանկացողները կարող են ուղղակի դիմել հեղինակի
այրիին հետեւալ հասցէով

Тифлисъ. АННА РАФФИ.

ԱՌԱՌԱՐԱՐԱՆՈՒՄ ԱՆՏԻՊԱՆՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

1. «Ջահրումար» ազգային միասնամտութիւն,
2. Վէպիկներ և պատկերներ հատոր Գ.
3. Բանաստեղծութիւններ (տպւած և անտիպ) Հ. Ա.
4. Հ. Բ.
5. Ճանապարհորդութիւններ, որոնց մի՝ մասը տպուել
է «Մշակ» և «Փորձի» մէջ, իսկ միւս մասն անտիպ է
6. Ազգային համառօտ պատմութիւն՝ Հայկից մինչև
1 հոն Զ.
7. Ընդհանուր աշխարհագրութիւն.
8. Նամակներ.
9. Սալբի Ա. Բ. և Գ. մեծագիր հատոր (անտիպ աշխատ.)
10. Հրապարակախօսութիւններ.
11. Քննադատութիւններ և այլն:

Ր Ա Փ Փ Ի Ի

ՄԱՀԻՅ ՅԵՏՈՅ ԼՈՅՍ ԵՆ ՏԵՍԵԼ ՄԵՐ ՀՐԱՏԱՐԱ-
ԿՈՒԹԵԱՄԲ

1. Հայ կիներ և Հայ երիտասարդութիւնը	1	ա. 50 կ.
2. Խենթ և Ջալալէդդին, երկուսը մէկ գրքի մէջ ամփոփւած (Բ. տպագրութիւն)	2	50
3. Դաւիթ-բէկ Հ. I. II. III. վերջաբանով (Բ. տպագրութիւն)	3	—
4. Մինն այսպէս, միւսն այնպէս (պատկեր)	1	—
5. Կայծեր Հ. Ա. երկրորդ տպագրութեամբ	2	—
6. Կայծեր վերջը (սակաւութիւն)	—	50
7. Վէպիկներ և պատկերներ Հ. Ա.	2	—
8. Վէպիկներ և պատկերներ Հ. Բ.	2	—
9. Արծիւ Վասպուրականի	—	70

Շուտով լոյս կը տեսնի «ՋԱԼԱԼԻՄԱՐԱՆ» անտիպ և միւս աշխա-
տութիւնը:
Հրատարակչուհի Այլի Անեա ՄԵԼԻՔ ՅԱԿՈԲԵԱՆ ՐԱՖՖԻ

Ի միջի այլոց Օրացոյցի մէջ զետեղած են. I, վիճակագրական մանրամասն տեղեկութիւններ Անգրկովկասեան բոլոր նահանգների մասին (ազգաբնակչութիւն, տնտեսութիւն, կրթութիւն և այլն):—II, Բազմի մասին վիճակագրական և պատմական տեղեկութիւններ:—III, Գրական բաժին. 1) Վեհափառ ԽՐԻՍՏԵԱՆ ՀԱՅՐԻԿԻ կենսագրութիւնը. 2) Մահացուցակ Գրիգոր Արծրունու, Ռաֆայէլ Պատկանեանի, Գարեգին Կախիկապոս

Սրուանձտեանի, Խորէն Նարբէյի. 2) Մեր երկրի հնութիւններից, Տաթևի վանքի և Սնիի աւերակների պատկերազարդ նկարագրութիւնները. 4) Պատմական տնտեսութիւն Հայաստանում քրիստոնէութեան առաջին ժամանակները փայլած հոգևոր մեծ գործիչների մասին:—IV, Բժշկական և անտեսական խորհուրդներ:—V, Այլ և այլ տեղեկութիւններ:—VI, Յայտարարութիւններ: Հրատարակութիւն «ԱՐՕՐ» տպարանի

ԱՐՑՍ ՏԵՍԻՐ ՊԱՏԿԱՆԵԱՆԻ ՕՐԱՅՈՅՑ

1894 թ.

Մեծ դիրքով, գեղեցիկ թղթի վրայ, շքեղ հրատարակութիւն: Բովանդակութիւնը շատ հարուստ

և բազմակողմանի:

Հասցեն. Баку, типография
«Арар».

«Արօր» տպարանը (Բազու, Կլուրի դիմաց, Ամմանի տանը, հեռախոս № 253) ընդունում է տպագրանական ամեն տեսակ պատւէներ, տպում է չքեղ հրատարակութիւններ, հրաւէրներ, այցեւորմանը, բլանկներ:

Доз. ценз. Тифлисъ, 5 января 1894 г.

Նոր ստացել է հայերէն, ռուսերէն, ֆրանսերէն թուրքերէն և զարդերի մեծ քանակութիւն:

Գնելը անհամեմատ է ժամանակին:

Тип. Груз. Изд. Т.-ва.Л.-Мел. ул. д. № 13